

Антон Раушер

**ЧАСТНАТА СОБСВЕТНОСТ
В СЛУЖБА
НА ТРУДЕЩИТЕ СЕ**

Ordo socialis

Original (printed in German):

Anton Rauscher

DAS PRIVATEIGENTUM IM DIENST DES ARBEITENDEN MENSCHEN

Series: Dresdner Kathedralvorträge, Heft 4

Editor: ORDO SOCIALIS in cooperation with

Aktion Katholischer Christen im Bistum Dresden-Meißen

(Käthe-Kollwitz-Ufer 84 • 8053 Dresden • Tel.: 051–34161)

Publishing Company: Bonifatius, Paderborn, First Edition, 1990

ISBN 3-87088-649-8

Translation and digitalization sponsored and organized by:

ORDO SOCIALIS

Academic Association for the Promotion of Christian Social Teaching

Wissenschaftliche Vereinigung zur Förderung der Christlichen Gesellschaftslehre e.V.

The members of the committee are published on the impressum of www.ordosocialis.de

Head Office: Georgstr. 18 • 50676 Köln (Cologne) • Germany

Tel: 0049 (0)221-27237-0 • Fax: 0049 (0)221-27237-27 • E-mail: gf@ordosocialis.de

Bulgarian edition:

Translation: Margarita Tsankova

© and edition ORDO SOCIALIS, Series No. 36, Cologne, Germany

in cooperation with the Institute for Social Sciences and Social Politics “Dialog” – Varna

PO box 95, Varna 9009 • E-mail: dialog@varna.ttm.bg • Tel: 00359 (0)52-45-57-40

Varna, 2002

Editor: Apostol Apostolov

ISBN 954-9632-03-2

Digitalized by Svetoslav Obretenov, 2008

The rights of publication and translation are reserved and can be granted upon request.

Please contact ORDO SOCIALIS.

СЪДЪРЖАНИЕ

ИЗДАТЕЛСКИ ПРЕДГОВОР	5
ПРЕДГОВОР	6
Частната собственост – гаранция за свободата и достойнството на човека	6
ВСТЪПЛЕНИЕ НА АВТОРА	9
1. ЛИБЕРАЛНОТО ПОНЯТИЕ ЗА СОБСТВЕНОСТ	11
2. ИСКАНЕТО ЗА ЛИКВИДИРАНЕ НА ЧАСТНАТА СОБСТВЕНОСТ	13
3. ОПАСНОСТИТЕ НА БОГАТСТВОТО	15
Бедност и богатство	16
4. РАННАТА ЦЪРКВА КОМУНИСТИЧЕСКА ЛИ Е?	18
5. УЧЕНИЯТА НА ЦЪРКОВНИТЕ ОТЦИ	20
6. ИЗХОДНАТА ТОЧКА ЗА ХРИСТИЯНСКО МИСЛЕНЕ: ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕТО НА ЗЕМНИТЕ БЛАГА ЗА ВСИЧКИ ХОРА	22
7. ЧРЕЗ ТРУДА ОТ "РЕСУРСИТЕ" ВЪЗНИКВАТ СТОПАНСКИТЕ БЛАГА	24
8. ЕФЕКТИВНОТО ИЗПОЛЗВАНЕ НА ЗЕМНИТЕ БЛАГА	26
9. СОБСТВЕНОСТТА В СЛУЖБА НА ТРУДОВИЯ ЧОВЕК	28
10. РАЗЛИЧНИТЕ ОБЛАСТИ НА ОТГОВОРНОСТ	31
Частна собственост и семейство	31
Йерархията на компетенциите	32
Основи на размяната и даряването	32
11. ПРАВОТО НА ЧАСТНА СОБСТВЕНОСТ	34
От Бога дадена на хората	34
Неотделима от личното достойнство на човека	35

12. ВЗАИМОВРЪЗКАТА НА ИКОНОМИЧЕСКА, КУЛТУРНА И ПОЛИТИЧЕСКА СВОБОДА	37
13. СОЦИАЛНА ОБВРЪЗКА НА СОБСТВЕНОСТТА	38
Двойната функция на собствеността	38
14. СОБСТВЕНОСТ ВЪРХУ ЗЕМЕДЕЛСКИ ЗЕМИ И СВОБОДНИ ТЕРЕНИ, СГРАДИ И ЖИЛИЩА	40
15. СОБСТВЕНОСТ ВЪРХУ СРЕДСТВА ЗА ПРОИЗВОДСТВО	42
16. СОЦИАЛНО СПРАВЕДЛИВОТО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА СОБСТВЕНОСТТА	44
Депролетаризиране чрез натрупване на имущество	44
17. ШИРОКОТО РАЗСЕЙВАНЕ НА ПАРИЧНОТО И ПРОИЗВОДСТВЕНО ИМУЩЕСТВО	46
18. УСТРОЙСТВЕНАТА ЗАДАЧА НА ДЪРЖАВАТА.....	48
Трайното право на частна собственост	48
и променливите отношения на собственост	48
19. "ПРЕРАЗПРЕДЕЛЕНИЕ" В СЛУЖБА НА СОЦИАЛНАТА СПРАВЕДЛИВОСТ?.....	51
Въпроса за отчуждаването на собственост	51
20. ПРОБЛЕМА ЗА ВЛАСТТА.....	53
БИБЛИОГРАФИЯ:.....	55
МОРАЛНИ И СОЦИАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА СОБСТВЕНОСТТА	56

ИЗДАТЕЛСКИ ПРЕДГОВОР

Книгата "Частната собственост в интерес на трудещите се" на проф. д-р Антон Раушер (Германия) отговаря на въпроса доколко частната собственост дава на наемните работници възможност за личностно развитие и стопанска изява. Авторът ни насърчава да търсим решение в рамките на християнската етика с отчитане на немския опит, натрупан след Втората световна война в хода на изграждането на проспериращата социална държава ГФР. Пълноправното членство в Евросъюза, към което се стремим, изисква от нас да опознаем идеите и се приобщим към ценностите, заложили в неговите основи.

Книгата е предназначена за учени, студенти, профсъюзни дейатели, общественици - за всички, които желаят приобщаването на България към ценностите и социално-икономическата практика на Европейския съюз.

Издателят

ПРЕДГОВОР

Частната собственост – гаранция за свободата и достойнството на човека **Маргарита Цанкова**

Преди повече от десетилетие падането на Берлинската стена символично отбеляза края на една епоха. С ентузиазъм и надежда народите от бившия социалистически лагер в Централна и Югоизточна Европа започнаха своя нов живот. Желанието за пълноценно приобщаване към свободния свят намери израз в стремежа към пълноправно членство в Европейския съюз. По този въпрос в България има траен национален консенсус и нито една обществена сила не се противопоставя открито. С Евросъюза българите свързват своите очаквания за духовен и стопански просперитет на страната, за лично благополучие и житейска перспектива на децата си.

Обществено-политическите и стопански реформи промениха България в значителна степен, но се оказаха голямо предизвикателство за хората, неподготвени за живот в новите условия. Най-болезнен се оказа проблемът с преминаването към плурализъм във формите на собственост. В съзнанието на българите и в законодателна уредба частната собственост все още не е заела водещо място. В редица области като социално-хуманитарната дейност, здравеопазването и образованието частната собственост е силно ограничена от законите.

Немалка част от българското общество възприема засиленото присъствие на частната собственост предимно като необходима предпоставка за евроинтеграция, но с много висока социална цена. В публичното пространство не се заявява ясно и гласно, че частната собственост е гаранция за свободата и достойнството на човека. По този въпрос българската образователна система вече повече от десетилетие мълчи.

Частната собственост породила социално неравенство чиято роля повечето българи оценяват негативно, тъй като през изминалите години бяха свидетели на замогване чрез корупция и криминална приватизация. Реституцията и приватизацията на средствата за производство, земеделските земи, терените и сградите протичат бавно и мъчително. Обществото изпитва не винаги безпочвени съмнения в почтенността на деятелите, облечени във властта да се разпореждат с доскоро държавната или общинска собственост. Сблъсъкът на интереси предизвиква напрежение между различни социални групи и вътре в тях.

На всички нива в българското общество все още присъства понятието "колектив". Особено пагубна е неговата употреба за обозначаване на преподавателския колегиум в средните и висши учебни заведения. Тази неадекватна на новото време представа задържа предприемчивостта на преподавателите, създава неверни ориентири на младото поколение. За читателите на книгата "Частната собственост в интерес на трудещите се" е полезно да се съприкосновят с християнския възглед за обществото, който акцентува върху достойнството и ценността на човешката личност. Авторът подчертава, че "обществото не е колектив, които се разпорежда с човека, а солидарно обединение на личности, които са първопричина, отговорни носители и цел на общественото развитие."¹

¹ Раушер А. Частната собственост в интерес на трудещите се, изд. Институт Диалог", Варна 2002 стр 11

Авторът акцентира върху необходимостта от преодоляване наследеното от марксизма-ленинизма надценяване на материалните фактори за развитие. Той подчертава, че "за да успее реформата на стопанството и обществото в източно-европейските страни, тя трябва да се опре най-напред на хората, на тяхната готовност да се трудят на техните квалифицирани постижения и предприемачески способности. Колкото и да е необходима капиталовъоръжеността за стопанството, понеже от използването на високотехнологични машини зависи производителността на човешкия труд, все пак е погрешно да се очаква обновлението на стопанството на първо място от "капитала".²

В годините след промените българското общество не можа да изгради адекватна на потребностите си система за образование на възрастните, която да дава на хората необходимите ориентири за работа и живот в условията на изграждащо се социално пазарно стопанство. Опитите за частна инициатива в тази сфера се развиват според предприемчивостта, компетентността, и шанса на своите носители. Партньорството с реномиран задграничен партньор е определящо за успеха. Този вид познания остават все още привилегия на общественния елит, който се обучава в рамките на международни проекти.

Разрушеният в епохата на комунизма институт на частната собственост трудно възстановява своите позиции в България. Най-съществената причина се крие в бавно протичащите промени във възгледите на хората, с богато съдържание и ясна конструкция, книгата "Частната собственост в интерес на трудещите се" на Антон Раушер е едно полезно помагало за разбиране мястото и ролята на частната собственост в живота на човека и обществото.

Българският читател ще открие, че Католическата църква никога не е била встрани от обществените проблеми и активно работи за възпитанието на християните-католици като активни участници във функционирането на социалната държава и социалното пазарно стопанство, защото *"правото на частна собственост е естествено, дадено от Бога на човека, първо, за да може всеки да се грижи за себе си и за близките си, а от друга страна, за да може чрез тази институция земните блага, посветени от Създателя на човешкото семейство, наистина да изпълнят този свои смисъл и предназначение."* папа Пий XI, Енциклика "Quadragesimo anno", 1931 г.

От тук произтича една важна задача на християнски ориентираните профсъюзи, които трябва със своите специфични методи и средства да търсят възможност за осигуряване на наемните работници възможност за придобиване на частна собственост. Това е пътя за разгръщане творчеството и издигане човешкото достойнство на наемните работници, средство за осигуряване на социален мир и просперитет. Затова авторът констатира с неудовлетворение, че "стратегията на профсъюзите не е насочена, с малки изключения, към натрупване на имущество и собственост в ръцете на наемните работници."³ Размислите на Антон Раушер относно мястото на профсъюзите в живота на една социална държава ще подпомогнат българския читател да формира лично мнение по тази, заредена с много емоции, тема.

² пак там стр. 11

³ пак там стр. 60

"Частната собственост не е корена на социалното зло."⁴ Осъзнаването на този постулат ще помогне на мнозина да преодолеят заблудите на миналото и намерят своето достойно място в изграждането на България като социална държава, бъдещ член на Европейския съюз.

В хода на преговорите за пълноправно членство в Европейския съюз нашата страна периодично получава оценка по отношение изпълнението на редица критерии. Постоянно се наблюдава доколко в България има функциониращо пазарно стопанство. Приватизацията на държавна индустриална собственост, реституцията на сгради и земеделски земи, създаването на условия за развитие на предприемачеството и привличане на чужди инвестиции са основните мероприятия, свързани развитието на България като модерна държава, основана върху частната собственост. Това до голяма степен е и мерило за гражданските свободи у нас, защото "само в условията на обществен строй, основан върху частна собственост... личностите, гражданите могат да бъдат и останат същинските действащи лица."⁵

Антон Раушер откроява позитивната роля на частната собственост за успешното развитие във всички области на живота. Книгата му ще укрепи в българския читател убеждението, че частната собственост е естествено присъща на демократичните общества, а социално отговорното ѝ ползване в духа на християнската етика е част от усилието за изграждането на социално пазарно стопанство. "Частната собственост не е самоцел, нито средство за обогатяване, а насърчение за хората да работят отговорно, да изпълняват своите лични и социални задължения и активно да участвуват в изграждането на обществото и културата."⁶ Само "редът основан върху частна собственост, който държавата е длъжна да създаде и осигури, създава нужните свободни пространства за стопански, социални и политически инициативи на гражданите."⁷

За нас българите е особено важно да знаем, че във всички икономически и социално напреднали страни от Европейския съюз функционират разновидности на социалното пазарно стопанство. Това не е само звучно словосъчетание, както някои в България мислят. Изграждането на България като социална държава с функциониращо социално пазарно стопанство почива върху определени закономерности, които трябва да изучим заедно с натрупания опит във високоразвитите европейски страни и преди всичко в Германия. В това отношение книгата на световно известния немски учен проф. д-р Антон Раушер "Частната собственост в интерес на трудещите се" е ценен принос за разширяване компетентността на всички, които работят за приобщаването на България към Обединена Европа.

Авторът :

Маргарита Цанкова

Директор на Института за социални науки и социална политика "Диалог" - Варна, Член на Международната федерация за разпространение на християнското социално учение, Член на Института за Европа "Роберт Шуман" - Париж, Франция

⁴ Пак там стр. 75

⁵ Пак там стр. 36

⁶ Пак там стр. 36

⁷ Пак там стр. 75

ВСТЪПЛЕНИЕ НА АВТОРА

Вярата крепи християнина да не оставя другиму изграждането на този свят. Той носи отговорност за съвместният живот на хората във всички културни области - да се подрежда, обусловен от справедливост и солидарност, да позволява на хората да се развиват и изпълняват своите задачи. Според християнското схващане обществото не е колектив, който се разпорежда с човека, а солидарно обединение на личности, които са първопричина, отговорни носители и цел на общественото развитие. Стопанството не е имуществено събитие, трупане на капитал, където хората сякаш са плодopolзвател в края на производствената верига. То не е и безличен пазарен процес, пораждащ механично изравняване между предлагане и търсене на стоки и услуги. Стопанството е обществен жизнен процес, който се създава и носи от участващите хора.

За да успее реформата на стопанството и обществото в източноевропейските страни, тя трябва да се опре най-напред на хората, на тяхната готовност да се трудят, на техните квалифицирани постижения и предприемачески способности. Колкото и да е необходима капиталовъоръжеността за стопанството, понеже от използването на високотехнологични машини зависи производителността на човешкия труд, все пак е погрешно да се очаква обновлението на стопанството на първо място от "капитала". Една още по-висока капиталовъоръженост на предприятията и фирмите не може да замени хората и техните трудови постижения.

За да могат хората възможно най-добре да вложат и разгърнат своите лични способности и качества, своето усърдие, своя предприемачески дух и отговорност в стопанския процес, са необходими и съответни социални структури. И ако икономиката в социалистическите страни се провали, то това се дължи не на хората, на тяхната ниска интелигентност или на недостатъчното им трудолюбие, а на системата, на структурите на централно регулираната командна икономика. На нейно място трябва да дойдат внасящите порядък структури на "социалното пазарно стопанство", каквито са изградени не само във федерална република Германия, но (макар и в разнообразни проявления) и във всички икономически и социално напреднали страни от Европейския съюз.

Във връзка с обществените структури стои и въпросът за частната собственост. В социалистическите страни нямаше частна собственост върху свободните терени и земеделските земи, както и върху средствата за производство. Хората работеха и получаваха за това своята работна заплата, с която покриваха основно издръжката си на живот. Можеха да заделят незначителни суми и да ги внасят по спестовни сметки. Хората образуваха парична собственост, естествено само в скромен размер, но не можеха лично да придобият собственост върху свободни терени, земеделски земи и средства за производство. Те трябваше да принадлежат на "народа", трябваше да бъдат 'народна собственост' ".

Но бил ли е някога народът собственик на земята и средствата за производство? В действителност народът нямаше думата - нито в селското стопанство, нито в занаятчийските и промишлените предприятия. Народът не можеше да разпорежи как да се употреби и разпредели стопанския приход. Партията беше тази, която не само владееше държавата за себе си, но и сама разполагаше с "народната собственост". С това партията притежаваше неограничен монопол върху властта. Тя се разпореждаше с производството и

инвестициите, а чрез това с работните места, със заплатите, с цените на стоките и услугите.

В свободните общества не съществува сравним монопол върху властта. Държавата наистина е отговорна за рамковите условия в икономиката, но не е носител на стопанските събития. Целите на производствения процес, какво и колко трябва да се произведе, се определят не от властите, а от фирмите и предприятията, които на пазара се ориентират за потребностите на хората.

По същия начин условията на труд и възнаграждение не се определят от държавни служби, а се договарят свободно между участниците, между работодателите и наемните работниците. Свободният стопански ред се основава върху института на частната собственост, която дава на собствениците право и способност да вземат стопанските си решения независимо от политическата власт.

1. ЛИБЕРАЛНОТО ПОНЯТИЕ ЗА СОБСТВЕНОСТ

Защо всъщност въпросът за частната собственост до такава степен попада под кръстосания огън на критиката в индустриалното общество, в което има разделение на труда? В тази връзка трябва да се напомни, че предишното аграрно общество, при което 80% от хората живеят на село в селски семейства, наистина познава разнообразни форми на вишестоящи и подчинени форми на собственост със съответните връзки и повинности (тук спадал и "десятъкът", който трябвало да се плаща на Църквата), но все пак става въпрос за истинска собственост. Големите селски фамилии разполагат със собствена земя и водят стопанството си за своя сметка. Същото е и при занаятите - организирани в гилдии, майсторите са самостоятелни, не работят за чужда сметка и продават своите продукти. Трудовата собственост е широко разпространена.

Това се променя с възникването на индустриалното общество, с разделението на труда. В тогава все още малките градчета възникват фабрики. Работниците идват от село, където поради нарастването на населението през XIX век вече не намират достатъчна база за съществуване за себе си и своите семейства. Те нямат нищо освен своята работна сила, която предлагат за продан на пазара. Много занаятчии и калфи също загубват своята обичайна работа. Например в текстилния бранш в нарастваща степен се въвеждат машини. Всички тези хора търсят във фабриките работни места и възможност за препитание.

Тогава възниква противоречието между труда и капитала. От едната страна се намират собствениците на фабриките, които разполагат със средствата за производство. Те претендират за лъвския пай от стопанския доход, за да финансират инвестициите за разширение на фабриките или за нови производства. От другата страна са работниците, които трябва да предлагат своя труд на пазара на минимална цена, за да преживеят. Работниците са изцяло в ръцете на собствениците на средствата за производство, икономически безсилни, без социална сигурност, без да могат да участват в културния и политическия живот. Още не съществува системата на тарифна автономия, при която наемните работници и работодателите биха се договорили за условията на труд и възнаграждение. Обществото става класово.

С отстраняването на едрата поземлена собственост, упражнявана главно от аристокрацията и Църквата, и с премахването на гилдиите отпадат обществено-правните връзки и задълженията за социално подпомагане. Правото на собственост става индивидуално, дори "свещено" и "ненакърнимо" право без социални задължения. От Наполеоновия кодекс насам се налага понятието "частна собственост, с което още повече се подчерта изключителното право на претенции спрямо трети лица, а също и пред общността и органите на държавната власт. Правото на собственост се разбира съвсем индивидуалистично като право на отделния човек да се разпорежда свободно по собствено усмотрение с притежаваните от него стоки, неограничен от каквито и да било социални бариери, обвързвания и задължения. И това би трябвало да бъде валидно за всички видове собственост - за собствеността върху стоките за лично потребление, както и за собствеността върху свободни терени и земеделски земи, сгради, жилища. Същото се отнася и за средствата за производство и фабриките. От гледна точка на това схващане за абсолютна автономност на отделния човек, намеса на държавата за регулиране отношенията на собственост и владение в името на общото благо е посегателство.

Този начин на мислене за собствеността, който намира своето най-ярко изражение през миналото столетие в икономическия либерализъм, се намира в радикално противоречие с онези ценности и норми, които християнството е вкоренило в европейския социален ред. Съответно всяка собственост има не само права, но и задължения, трябва да служи социално и не бива да експлоатира слабите. В зората на модерното общество Църквата и теологията за съжаление бяха така отслабени, че не успяха достатъчно рано да се противопоставят на революционната вълна и на либералните позиции.

2. ИСКАНЕТО ЗА ЛИКВИДИРАНЕ НА ЧАСТНАТА СОБСТВЕНОСТ

Когато Карл Маркс публикува "Комунистическия манифест" в Париж през 1848 г., никой не предполага, че марксизмът-ленинизмът почти век и половина ще души Европа и много части на света, ще определя хода на историята. "Пролетарии от всички страни, съединявайте се!". Това беше бойния призив към работниците да счупят оковите на експлоатацията и модерното робство. Мина доста време, преди Маркс да напише своя труд "Капиталът", чийто първи том се появява през 1867 г., и докато неговите идеи добият експлозивна политическа сила.¹³

В своя анализ на производствените отношения в индустриалното общество с разделение на труда Маркс вражда схващанията на класическата национална икономия. Решаващо обаче става тълкуването на фактическото положение и взаимовръзки, което се прави въз основа на материализма и диалектичeskото разбиране на историята.

Отчуждението на работника (*според Маркс - б.п.*) – състои се в това, че резултатът от труда принадлежи не на работника, а на собственика на средствата за производство, дължи се и на експлоатацията на труда, защото заплатата се колебае постоянно около екзистенц-минимума. Нарастващото изостряне на класовите противоречия между "капиталистите" и "пролетариите" се корени според Маркс в частната собственост. В нея той вижда "първородния грях" на човечеството, който започва с това, че един човек обявил определени блага за свои, за своя собственост и изключил всички останали от това. По такъв начин се стигнало до съдбоносен процес на присвояване на блага, които всъщност трябва да принадлежат на всички хора, на цялото човечество. Това присвояване ставало предимно чрез грабеж и прилагане на насилие, чрез воини. Вместо хората да ползват благата на земята заедно, те присвоявали за задоволяване на егоизма, алчността за печалба, за трупане на все повече богатства, и всичко това съчетано със завист и експлоатация на по-слабите.

Според Маркс само чрез премахването на частната собственост в социалистическото, а в крайната фаза - в комунистическото общество, злото щяло да се изтръгне от корен. Така щяла да възникне общност от свободни и равни хора, които вече не са настроени егоистично, не работят за своя лична изгода, а единствено за другите, за обществото (алтруистично) и биха се снабдявали чрез обществото със стоки и услуги според потребностите си. Като предпоставка за този рай на земята Маркс счита пълното разгръщане на производителните сили, което трябва да осигури капитализмът.

Ако се сравнят обясненията на историята и визията за рай на земята с реалното положение и отношенията, които бяха създадени в социалистическите страни, то погрешният път на тази идеология става явен.

След рухването на социализма в централно- и източноевропейските страни стана очевидна стопанската и социалната несъстоятелност на тази система. Съществувала е само една класа, живяла в благосъстояние и с пълна власт - тази на партийните функционери. Работниците получавали само заплата, мизерна в сравнение с доходите на работниците в свободните общества. Снабдяването на населението с висококачествени стоки било съвсем недостатъчно. И никъде нямало достатъчно жилищна площ за хората и семействата, да не говорим за качеството ѝ. Още по-зле били пенсионерите, които можели да си позволят

съвсем малко. Експлоатират се не само хората, но и природните ресурси. Никъде по света екологичните щети не са толкова тежки, колкото в бившите социалистически страни. Нищо чудно, че работниците, преди всичко в Полша, Източна Германия, Чехословакия и Унгария загубили вярата, че социализмът някога би могъл изобщо да осигури благосъстояние, свобода и справедливост. Естествено съществува голяма несигурност, дали и как ще може да се изгради социално пазарно стопанство, дали и как тези цели могат да бъдат постигнати.

3. ОПАСНОСТИТЕ НА БОГАТСТВОТО

Преди да се обърнем към християнското гледище за частната собственост, трябва да се запознаем най-напред със свидетелствата на Светото писание за отношението на човека към богатата на този свят.

Старият и Новият завет изхождат от това, че хората имат частна собственост. Тя е под закрилата на обичайното право и противоправните нарушения се заплашват с наказание. Седмата заповед гласи: не кради! Забранителната форма е толкова еднозначна, че съдържащата се в нея норма не може да се елиминира или интерпретира по друг начин. Тя не се отнася само до потребителски блага, а важи за всички блага, които са обект на собственост. Десетата заповед се противопоставя на непозволения стремеж към чужди блага.

Никъде в Библията няма указание или дори намек за това, че собствеността е съмнителна, подозрителна, нравствено осъдителна и, че поради това трябва да се премахне или поне значително да се ограничи. Библейската разпоредба, според която през юбилейната година, падаща се на всеки петдесет години, имотите, продадени поради стопанска нужда, трябва да се върнат на първоначалния собственик (една заповед, която едва ли се е спазвала) се противопоставя на концентрацията на недвижимата собственост, но не и срещу собствеността върху свободни терени и земеделски земи изобщо (Левит 25,10). Има много места в Стария завет, в които се обръща особено внимание на задължението за грижливо обработване на земята, за обезпечаване нуждите на рода. В тази насока указват немалко притчи на Исус, например за работниците в лозето, за талантите (*златните монети - б.п.*), които са дадени на човека и които той трябва да удвои. Не бива да се пренебрегва факта, че изпълнението на настойчиво подчертаваното задължение да се помага на бедните може да се осъществи, само ако съществува правото на разпореждане с богатата.

Все пак в Светото писание правото на собственост не се разбира като абсолютно и неограничено, като че ли индивидът може да прави със собствеността си каквото пожелае, и че не дължи никому обяснение за това, как се разпорежда с принадлежащите му блага. "Автономният" човек, създаден от Просвещението, е нехристиянски, продукт на съвременния антирелигиозен секуларизъм. Според свидетелството за Сътворението в "Битие" човекът е "Божи образ" и той трябва да господства над Земята; въпреки това Бог е и остава същинския собственик на Земята, която е "поверена" на човека. Господството, което му е поверено от Бога, не е от вида, измислен от Макиавели, а задача, за която човек трябва да даде отчет свише. "Земята е моя! Вие сте пришълци и преселници" казва Бог (Левит, 25, 23). Тома Аквински формулира "Бог е господар на всички неща" ("Summa theologiae" II, II, 66, 1 ad 1) и с това изразява библейската идея, че цялото мироздание принадлежи на Бога. Поради това човек не може да бъде първичният собственик, а само управителя, попечителя на поверения му имот. С това същевременно се казва, че човек не може да се отнася към богатата според желанията и настроенията си, нито да ги унищожават, а трябва да се отнася с тях грижливо и отговорно. Ако това християнско разбиране бе запазено, то ранното либерално мислене би получило необходимите корекции още в самото начало. Представата за правото на частна собственост като "свещено" и "неприкосновено" едва ли би могло да се наложи. Също така едва ли би се стигнало до аморалните действия, при които все повече се замърсяват природата и

околната среда. Днес започваме да осъзнаваме, колко опустошително е подействала загубата на познанието за тези взаимовръзки.

Бедност и богатство

Сполучлива представа за това, какво Светото писание учи за отношението към богатата на тази земя, може да се придобие едва тогава, когато се вземат под внимание свидетелствата за бедността и богатството. Със сигурност има места, които тълкуват изобилието от блага като Божия благословия и Божие благоволение, а бедността като следствие от мързел, страст към удоволствия и лекомислие, като наказание за безбожие. Колкото повече се очертава структурата на "народа на Израел" и не само личният живот, но и социалните и стопански отношения придобиват значение, толкова по-остро се осмислят социалните последици на деянията и се поставят в контекста на спасението. От една страна се осъжда всякакъв вид потисничество и експлоатация на социално слабите, но от друга богатите и собствениците се предупреждават да помагат на нуждаещите се. Оттук произхожда и забраната за лихварството: "Ако заемеш пари на твоя брат, един беден не се дръж към него като лихвар. Не го притеснявай и не му налагай лихва" (Изход, 22,24) (Левит, 25,36). С това критично отношение към лихваря, към потисничеството и коравосърдечния егоизъм от време на време се свързва приравняването на "богат" към "безбожен" и "беден" към "благочестив".

За благовещението и действията на Исус е определящо, че той не отменя "закона" на Стария завет, а го изпълнява. Той не следва мирски политически цели, а носи на хората "царството Божие". "Първо търсете царството Божие и Неговата справедливост, и всичко ще ви се даде" (Матей 6,33, Лука 12,31). Това основно желание на Исус релативира позицията му не само спрямо богатата на този свят, а и изобщо до действителността на тук на земята. За Исус основният въпрос гласи: Какво пречи и какво насърчава човека да търси Божието царство?

Какво гласи отговорът на този въпрос в Новия завет? В планинската проповед Исус славослови бедните и гладуващите като блажени и им обещава насищане (Лука 6,20 и сл.) и приканва богатия младеж, който иска да бъде "съвършен" и е изпълнил всички повели, да продаде цялото си състояние и да го последва (Марко, 10,17 и сл.). Бедността не е ценност сама по себе си, но улеснява човек да се спаси. Ценността на исканата от Исус безимотност не се състои в отказа като такъв, доколкото всеки трябва да преживява, а в придобитата чрез това свобода да се участва с цялостно отдаване в работата за Царството Божие.

Обратното е с богатството: "По-лесно е камила да мине през иглени уши, отколкото богат да влезе в царството Божие" (Матей 19,24). Матей съобщава, че апостолите се уплашили от това и се усъмнили, кой би могъл след това да бъде спасен, при което Исус добавя: "За човека това е невъзможно, но за Господа всичко е възможно". Тази реакция на апостолите показва две неща: от една страна Исус не посяга към седмата заповед и с това не посяга към собствеността, а от друга страна не е оставя никакво съмнение, че богатият живее в постоянна опасност да загуби сърцето си в богатата на този свят и с това да пропусне своето спасение.

Исус ясно предупреждава за опасностите от богатството, преди всичко там, където то става съдържание на живота: "Никой не може да слугува на двама господари: защото или единия ще намрази, а другия ще обикне: или към единия ще се привърже, а другия ще презре. Не можете да служите на Бога и на мамона." (Матей, 6,24). Това, което касае Исус, е свободата и избора на хората в полза на царството Божие.

Интерпретацията на благата вест, която иска да направи от Исус участник в класовата борба, се разминава със същността на неговото послание. Тя не взема под внимание, непринудените отношения на Исус с тогавашните богати хора и желанието му да ги спечели за царството Божие. Той не се бои да приеме подкрепата и гостоприемството на заможните хора, призовава бирника Матей да стане апостол. Много по-важен от въпроса за "богатството" е въпросът, как богатият се отнася със своите блага, дали той действа справедливо, добросърдечно и отделя за бедните.

Изхождайки от тази формулировка, папа Лъв XIII разработва в първата социална енциклика "Rerum novarum" (1891 г.) критиката на Църквата към нетърпимите социални отношения, които са предизвикани от "новия начин на стопанисване", следователно пазарно ориентираната икономика с разделение на труда:

"В радикалната промяна през миналото столетие бяха разрушени старите кооперативи на трудовите класи, не ги заместиха нови функциониращи организации. Общественият и държавният живот все повече и повече се отдалечават от християнските обичаи и възгледи. Стана така, че работниците постепенно бяха предадени изолирани и беззащитни на безсърдечието на богатите собственици и на необузданата алчност на конкуренцията. Алчният лихвар се явява допълнително, за да увеличи бедата. И колкото и често Църквата да е произнасяла присъда над лихваря, алчността и жаждата за печалба продължават да вършат същото под друга маска. Производството и търговията почти са станали монопол на малцина и по такъв начин малък брой извънредно богати можаха да наложат на масата безимотни почти робски ярем" (т. 2).

4. РАННАТА ЦЪРКВА КОМУНИСТИЧЕСКА ЛИ Е?

Правени са опити безкомпромисното осъждане на егоизма и алчността, както и исканията за справедливост и любов към ближния, така както са очертани в Евангелието, да се поставят във взаимовръзка със социалистическото целеполагане. Между другото непрекъснато се появява идеята за "ранен християнски комунизъм", като че ли в ранната християнска църква всичко е било на всички. При това се прави позоваване на познатите места от Деянията на светите Апостоли, където се казва: "Общината на вярващите беше едно сърце и една душа. Никой не наричаше нещо от това, което има, свое. Всички имаха всичко заедно. С голяма сила апостолите свидетелстваха за възкресението на Господ Исус Христос и голяма благодат имаха. Помежду им нямаше нито един, който да се нуждае. Всички, които притежаваха земи или къщи, продаваха своята собственост, донасяха цената на продаденото и слагаха пред нозете на апостолите. На всеки се раздаваше според нуждата." (Деянията на Св. апостоли 4, 32-37; срв. също 2,44 и сл.).

По същество комунизмът не залага върху дяловото притежание, върху продоволствените и потребителски стоки, а върху колективния труд и производство, върху колективното стопанисване, свързани с общата собственост върху средствата за производство, свободните терени и земеделските земи. За това обаче не става и дума в посоченото място от Деянията на светите апостоли. Християните от комуната в Ерусалим не са преминали към съвместно обработване на нивите и колективно стопанисване. По-скоро текстът указва върху това, че вярващите поделят помежду си всичко, което имат, в смисъла на искането на Исус към богатия младеж.

Но може ли това място да се ангажира като доказателство за "комунизъм на любовта", в смисъл, че всички, които са станали християни, са се отказали от своето имущество? Чрез този пример става ясно, че опитът да се обсебят отделни изречения и откъси от Евангелието за определено намерение или идеология е обречен на провал. В Деянията на светите апостоли всъщност има и Други свидетелства като тези, че християните са се срещали в "частни" къщи (2,46:12,12). Това обаче недвусмислено означава, че тези къщи са собственост както и преди и, че очевидно не са продадени или прехвърлени в собственост на ерусалимската община.

Във всеки случай примерното осъществяване на любовта към ближния, доколкото християните са внасяли своето състояние в обща каса и оттам покриват издръжката си на живот, не е аргумент в полза на комунистическа имуществена общност. От една страна на никого, който не е бил готов да се откаже доброволно от своята собственост, не се отнема нещо, но от друга страна в общината царят вътрешно единство и сплотеност, които иначе срещаме единствено в семейството и религиозните общности, каквито обаче не могат да се пренесат върху организационната структура на обществото. Думата "комунизъм", която в днешната езикова употреба означава обществена система без частна собственост върху земята и средствата за производство, тук е напълно неуместна. Както християнската любов към ближния не прави излишна справедливостта, така и християнската бедност в следване на Исус и любовта към ближния не трябва да се използват срещу собствеността и да се злоупотребява политически с тях. Има различни начини за реализация в този свят, които са в съзвучие с Евангелието, дори и да са изложени на различни рискове.

Това разбиране на ранната църква се потвърждава и от практиката на апостолите в елинистичните градове, където за вярата в Исус Христос са спечелени и заможни фамилии. Поради това Павел се сблъсква с въпроса, как трябва да се отнася като християнин с "робите" (1. послание до коринтяните, 7, 21). Естествено Павел укорява асоциалното отношение на богатите към бедните в Коринт (1. послание до коринтяните, 11, 20 и сл.). Той създава първото социално подпомагане в полза на християнската община в Ерусалим. Това предполага, че има хора, които даряват от своето имущество. Изобщо бързо разпространяващата се грижа за бедните и нуждаещите се в ранната църква със сигурност е доказателство за живата любов към ближния, но също и указание за наличието на собственост и че това не е подозрително. Тази основна линия не се променя от някои изявления на апостол Яков, който се обръща в духа на Христос към съвестта на безсърдечните богаташи, понеже трупат преходни богатства (Яков, 5, 3 и сл.).

5. УЧЕНИЯТА НА ЦЪРКОВНИТЕ ОТЦИ

В рамките на тези разсъждения за частната собственост е невъзможно да се вникне по-дълбоко в ученията на апостолическите отци и на гръцките и латински църковни отци. Това което изкрystalизира като християнско разбиране и отношение към собствеността, се ориентира според свидетелствата на Светото писание и позволява да се обобщи така:

- (1) Непрекъснато се заклеияват опасностите на богатството и собствеността, не защото те са сами по себе си лоши, а защото втвърдяват човешкото сърце, насърчават алчността и егоизма, издигат бариера пред Бога и затрудняват, даже могат да направят невъзможно едно връщане назад.
- (2) Богатството нерядко се свързва с експлоатацията и потисничеството на ближния. За да се противодейства на това социално зло, Климент Александрийски, който е написал кратък трактат "Кой богаташ може да постигне спасението", подхваща старозаветното искане и забранява вземането на лихви от бедните и нуждаещите се. Когато Църквата става значима обществена сила, тя се опитва да наложи забраната на лихвата и в правната сфера. Да не забравяме при това, че както през античността, така и през средновековието почти винаги вземането на лихви се е отъждествява с лихварството. Тогава заетите пари не се използват за инвестиции, а по правило служат за туширане на остра нужда.
- (3) Заповедта за любов към ближния се разглежда като задължение да се споделят собствените блага, преди всичко с нуждаещите се и бедстващите. Още в първите християнски общини тази задача добива особено значение, като за каритативните служби се избират определени лица ("дякони") и се организира редовна грижата за бедните. Дори църковните отци настояват, че не е достатъчно да се въздържа от противоправно присвояване на чужд имот, а трябва да се практикува благотворителност по отношение на нуждаещите се от помощ. От тези основи се разработва морално-теологическото учение за дълга да обичаме, като даваме милостиня. Папа Льв XIII още повече подчертава учението на църковните отци, като се позовава на задължението за благодетелност:

"Това не е дълг на справедливостта, с изключение на случаите на крайна нужда, а на християнската любов и поради това той не може да се налага по съдебен път. Този дълг има потвърждение по-силно от това на земните законодатели и съдии, получава го от вечния Съдия на света, който чрез многобройни изказвания препоръчва благодетелност": "Да се даде е по-блажено, отколкото да се вземе", и Съдът ще се състои за даряването и отказването на милостиня на Неговите бедни, все едно, че се е случило с него: "Каквото направите на най-бедния от моите братя, все едно сте го сторили на мен..." Който е по-богато надарен с блага от Бога, било то плътски и външни, било то духовни блага, той трябва ползува изобилието им за собственото си истинско добро и за доброто на ближните като слуга на божественото провидение. "Комуто е дадено прозрение, - казва Св. Григорий Велики - той трябва да го ползва за полезно упътване на хората; който е получил богатство, трябва да види, че нищо не губи от благотворителността; който има опит и умение в практични неща, трябва да използва своите способности за доброто на своите ближни." (Енциклика *Rerum novarum*, т.19).

- (4) Особено се подчертава отказът от собственост и доброволната бедност на Исусовите следовници. В монашеските правила на Св.Бенедикт се казва: "Всичко е общо на всички..., и никой не нарича нищо свое... Трябва да се спазва написаното: на всеки се даде според нуждата... Който има нужда от по-малко, благодари на Бога,... на който обаче е необходимо повече, нарушава смирението си заради своята слабост... така всички членове остават в мир." Подчертаването на доброволността показва, че промяна на социалната структура в смисъла на радикалния социализъм не се разисква.

Това основно положение не се променя и от разсъждението на не малко църковни отци и теолози, които считат за възможна общността на богатата в райа при условие, че не се е случило прегрешението, тъй като тогава са щели да липсват алчността и егоизмът. При Амброзиус и Григорий от Никея срещаме донякъде представата, че според намеренията на Създателя първоначално всичко е трябвало да бъде общо. Човекът сам опитва забранения плод и за наказание оттук насетне се стига до раздвоение, от една страна - трупане на богатства и от друга - алчност и завист. Между другото при римския писател Сенека се намира подобна мисъл, за което указва Отто Шилинг в своята актуална и днес студия за богатството и собствеността в староцърковната литература. Алчността на човека е направила необходимо регулирането на ползването на земните блага.

Тази интерпретация, която разглежда обществения строй, основан върху частна собственост като необходимост след грехопадението, е изцяло в тон със Светото писание. Залага на грешния и нуждаещ се от опрощение човек, но едва ли мисли за по-силно разгърнатата след това постановка на въпроса за съотношението между природа и милост, естествен ред и йерархия на спасението. Поради това е неправилно да се извеждат на преден план изказванията на църковните отци срещу естествено-правната обосновка на частната собственост или да се омаловажава собствеността като се обяви за принудителна нужда, защото с такова понятие ние по правило свързваме нещо съвсем различно от това, което са направили Църковните отци.

6. ИЗХОДНАТА ТОЧКА ЗА ХРИСТИЯНСКО МИСЛЕНЕ: ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕТО НА ЗЕМНИТЕ БЛАГА ЗА ВСИЧКИ ХОРА

Дори когато Светото писание и църковните отци не предлагат системно учение за собствеността и, както бе казано, се залага не толкова на институцията на частната собственост, а на злоупотребата с нея и егоизма, на алчността и греха на лихваря, то въпреки това изпъква ясно изходната точка на християнското мислене. Причината не е нито в частната, нито в колективната собственост (народната собственост), а във схващането, че земните блага са предназначени от Бога за всички хора, за цялото човечество, тъй като всеки зависи от ползването им, ако иска да развие своите способности и да не умре от глад.

Вторият Ватикански събор особено подчертава този постулат:

"Бог е предназначил Земята с всичко, което съдържа, в полза на всички хора и народи; поради това трябва създадените блага да бъдат достъпни за всички в справедливо съотношение; при това водеща е справедливостта, ръка за ръка с нея върви любовта. Както и да са вградени собствеността и нейното развитие в правните институции на народите според различните и променливи обстоятелства, винаги е валидно това общо предназначение на благата. Затова човекът, който се ползва от тези блага, от външните неща, които му принадлежат по право, трябва да ги разглежда не само като свои лични, но в същото време и като общо благо в смисъл, че те могат да бъдат от полза не само на него, но и на други. При това всички са в правото да имат за себе си и за семействата си достатъчен дял от земните блага. Това е мнението на бащите и учителите на Църквата, които казват, че е дълг да се помага на бедните не само поради излишък". (Пасторална конституция на Църквата (*католическата - б.п.*) в днешния свят (1965 г.)

Ако правото на човека върху частна собственост се определя като естествено право, то това не е в смисъл, че природата е предназначила определени блага за отделния човек. Според християнското виждане Бог е създал земята с всичко, което съдържа, за всички хора, за всички поколения, за да могат да живеят всички и да задоволяват своите потребности и да могат изграждат култура. Епископ Киприан, роден в Картаген около 200 г. сл. Хр. е изразил това по следния начин: "Всичко, което е Бог, ни е дадено за общо ползване, и никой не е изключен от неговите благодеяния и дарове, така че целият човешки род има право по еднакъв начин да се радва на божествената добрина и щедрост."

Папа Пий XII, който в много свои беседи защитава правото на собственост и реда, основан върху частна собственост от социалистическите нападки и погрешни тълкувания, също напомня за стария християнски принцип. По повод празнуването на петдесетгодишнината на "Вегит поуагит" той заявява:

"В действителност всеки човек като разумно живо същество по принцип има естественото право да ползва материалните блага на Земята, дори ако на усилията на хората и правните уредби на народите е предоставено да регулират реализацията на това право. Това основополагащо индивидуално право на ползване на благата не може да бъде отменено от нищо, дори от други неоспорими миролюбиви права върху видимите блага.

Определеният от Бога естествен порядък изисква частна собственост и свободен обмен на блага между хората чрез размяна и подаряване, както и правомощието на публичната власт да поддържа порядък в тези две институции. Всичко това остава подчинено на естественото предназначение на земните блага и не бива по никакъв начин да се откъсва от първичното право на плодopolзване на всички хора. По-скоро то трябва да служи на целенасоченото осъществяване на това право." (Радиопослание от 1.6.1941 г.)

7. ЧРЕЗ ТРУДА ОТ "РЕСУРСИТЕ" ВЪЗНИКВАТ СТОПАНСКИТЕ БЛАГА

Акцентуването върху общото предназначение на земните блага за всички хора повдига въпроса, дали този постулат не се гарантира по-добре от обществената собственост. По какъв начин християнското мислене стига дотам да оправдава частната, а не обществената собственост? Не би ли могъл редът основан върху обществена собственост да се противопостави по-успешно на егоизма и желанието за притежаване на хората, а също и на лихварските практики? Изясняването на взаимовръзката между принципа за общото предназначение на земните блага и частната собственост се осъществи от великите теолози на Средновековието, преди всичко Св. Тома Аквински. Решаващо е виждането, че земните блага не са създадени нито количествено, нито качествено така, както са нужни на хората, за да задоволяват своите нужди и да могат да изграждат култура. Ако благата, така както се съдържат в земята, бяха достатъчни за хората, тогава те щяха само да ги разпределят помежду си, и то по еднакъв начин. Земята обаче не доставя благата до дома така, както те се консумират и употребяват от хората. Разказът за страната на търтеите беше и е утопия. Днес знаем, че даже бистрата вода и чистият въздух в индустриалното общество не се получават безплатно.

Едно е сигурно: без земните блага ("полезните изкопаеми") - обозначени на професионален език като "ресурси" - не могат да възникнат блага, такива каквито са нужни на хората ("стопански блага"). Тези ресурси, които са разпределени неравномерно между отделните страни на Земята, са предназначени за цялото човечество. Как обаче от ресурсите възникват стопански блага? Това е решаващият въпрос, който най-често се пренебрегва от всички онези, които са загрижени единствено за справедливото разпределение на земните блага. Отговорът на този въпрос гласи: Само чрез труд от ресурсите възникват стопанските блага, от които се нуждаят хората. Дали тези блага са на разположение в необходимото количество и качество, зависи от трудово-производствения процес.

В енцикликата "Regum novarum" папа Лъв XIII указва върху взаимовръзката между земните блага, труда и собствеността върху трудовия доход:

"Земята дава наистина в голямо изобилие това, което е необходимо за съхраняването и особено за усъвършенстването на земното съществуване, но тя не може да дава сама, т.е. без обработка и поддръжка от страна на човека. Докато човекът влага физическо усърдие и духовна грижа за добиването на благата на природата, то той чрез това присвоява обработения дял; върху него се слага, така да се каже, печатът на преработвателя. Напълно отговаря на справедливостта това, че този дял е негов собствен и неговото право на това е ненакърнимо." (т.7).

Папа Йоан Павел II. изразява същата мисъл в енцикликата "Laborem exercens" (1981 г.) така:

"Когато в първата глава на Библията чуваме, че човек трябва да подчини Земята, тогава разбираме, че тези думи се отнасят до всички богатства, които видимият свят крие в себе си на разположение на човека. Въпреки това тези богатства могат да станат полезни на човека само чрез труд. С труда от самото начало е свързан проблемът за собствеността.

Човекът действително разполага с едно единствено средство, а именно трудът, ако иска да направи скритите в природата богатства полезни за себе си и за другите. Но за да използва тези богатства чрез труда си, човекът присвоява малки части от природните богатства на земните недра, на морето, на земята, на космоса. От всичко това той си присвоява по нещо и прави от това своята работилница. Присвояването става чрез труд и за по-нататъшен труд." (т.12).

В дискусиата непрекъснато се указва върху естествените богатства, като че ли наличните полезни изкопаеми образуват основата за богатството или бедността на страните и народите. Германия, Великобритания, САЩ или Южна Африка са богати на залежи от въглища. "Черното злато", както наричат нефта, блика в арабските страни, в Русия и в Украйна, в някои щати на Америка. Но нима тези полезни изкопаеми обосновават богатството на дадена страна, благосъстоянието на населението? Не е ли нужен много, и то квалифициран труд, за да станат тези подземни богатства изобщо достъпни?

Същото важи и за "капитала", за средствата за производство, за машините. Те са необходими, но са все пак само условие за добра икономика. Решаващ е трудът на човека, който привежда машината в движение и я използва. Все пак не е редно трудът да се разглежда просто като "производствен фактор", както е сторил това Адам Смит. Трудът по-скоро е изразходване на човешката личност, която работи със своята откривателска дарба и инициатива, с трудолюбие и отговорност.

Предназначението на земните блага за общо ползуване остава изходна точка и основа на християнското мислене. Човекът е този, който със своя труд добива от ресурсите благата и предоставя услугите, необходими на хората. Трудът в християнското разбиране не е само мъка и проклятие, не е и нещо, което е под човешкото достойнство, както смятат философите от античността в Гърция и Рим, а жизнена изява на човека и главна причина за стопанския процес.

8. ЕФЕКТИВНОТО ИЗПОЛЗВАНЕ НА ЗЕМНИТЕ БЛАГА

С оглед на собствеността възниква въпросът: ако трудът е главна причина за стопанския процес, то неговата ефективност, т.е. количеството и качеството на стопанските блага зависят преди всичко от това, при какви условия трудът се полага възможно най-ефективно и добре.

Показателно е как по въпроса за нравствената ценностна ориентация в областта на ползването на материалните блага Тома Аквински извлича поука от опита. Той наблюдава, че хората работят по-прилежно и се отнасят по-грижливо със стопанските блага, ако тези блага и средствата за производство им принадлежат и са тяхна лична собственост. Тази констатация е валидна и днес. Хората се отнасят много по-внимателно и пестеливо с продоволствените и потребителските блага, когато те им принадлежат, отколкото ако същите са собственост на държавата или на публична институция. Дали в обществените сгради е угасено ненужното осветление, гражданите се замислят много по-малко отколкото ако се прахосва енергия в собственото им домакинство. Куп такива наблюдения има във всички страни.

А как се отнася човек с висококачествени потребителски стоки! Трябва само да се сравни поддържането и отношението към собствения автомобил с третирането на обществените превозни средства. Дори пишещите машини в офиса се поддържат много по-добре, ако са част от постоянното обзавеждане на дадено работно място и Непрекъснато се ползват от един и същ сътрудник, отколкото ако се ползват от сменящи се хора. Установяваме огромни различия при боравенето с модерните средства за производство според това, дали принадлежат на "общността" или на определени лица, които отговарят за тяхното използване, поддръжка и профилактика.

Личната отговорност, свързана с частната собственост липсвала в социалистическите страни в най-голяма степен. Както наемните работници, така и ръководствата на предприятията били заинтересовани единствено от изпълнението на плана-фетиш, но не и от това да се отнасят като добри стопани със средствата за производство, т.е. "продуктивно". Оттам и огромните количества бракувана продукция в сравнение с предприятията с частна собственост в свободните страни. Ако една машина повече не вървяла и нямало резервни части за нея, бракували я. Липсвал преди всичко личният интерес, а още повече и преди всичко квалифициран труд и предприемаческо умение чрез въвеждане на по-добри машини и тяхната добра поддръжка да се повиши стопанския приход и с това снабдяването на населението със стоки и услуги. Ръководствата на предприятията били по-загрижени за верността към политическата линия - от това зависела възможността за издигане! - отколкото за солидни икономически постижения и по-ефективно производство.

Продуктивното ползване на земните блага от трудовия човек е задължителното условие за постигане целта на общото им предназначение, а именно постоянното снабдяване на всички хора със стоки и услуги. Нека подчертаем още веднъж: "земните блага" не трябва да се разделят и разпределят. По-скоро от тези ресурси чрез труд трябва да се произведат необходимите стопански блага.

Трудът според християнското разбиране включва не само зависимо положение труд (от наемния работник), но също така и самостоятелния, включително предприемаческия труд и постижения. Предприемачът не е "капиталиста" на Маркс, който поначало не работи, а само експлоатира работниците и касира незаслужена печалба. В някогашните социалистически общества нямало предприемачи, а единствено назначени от партията, респ. от държавния апарат директори на предприятия и комбинати. Тяхната главна задача била изпълнението на плана, зададен от Центъра. Липсата на предприемачески личности беше (и е) една от главните причини за ниската продуктивност на социалистическите икономики.

Каква работа, какви задачи трябва да изпълни предприемачът в модерното общество? В енцикликата "Centesimus annos" (1991 г.) папа Йоан Павел II описва задачата на предприемача така:

"Способността да се осъзнаят потребностите на другите хора и комбинациите от най-подходящите производствени фактори за тяхното задоволяване е значим източник на богатство в модерното общество. Много стоки не могат да се произведат ефикасно чрез работната сила на отделния индивид, а изискват сътрудничеството на мнозина за тази цел. Организирането на такъв производствен процес, планирането на неговия състав, поемането на грижата той да отговаря на задоволяването на потребностите с поемане на съответните рискове - това също е източник на богатството в днешното общество. По такъв начин ролята на организирания и творчески човешки труд става все по-очевидна и решаваща. Но също така става видимо значението на стопанската инициатива и на предприемачеството като съществен елемент на този труд."

В една динамична, постоянно променяща се стопанска действителност предприемачът има ключова роля. Той трябва да се грижи предприятието да издържи на вътрешната и международната конкуренция, като произвежда стоки, които потребителят търси на пазара, като производствените разходи, т.е. разходите за материали, работни заплати и инвестиции се държат в шах, докато бъдат намерени нови пътища за производство, за да се намалят тези разходи и да се устои на конкуренцията, като се въвеждат ориентирани към бъдещето продукти и се Разработват нови пласментни пазари. Предприемачът носи отговорност за ефективното използване на ресурсите и за продуктивното участие на неговите сътрудници.

9. СОБСТВЕНОСТТА В СЛУЖБА НА ТРУДОВИЯ ЧОВЕК

Благосъстояние, справедливост и мир - за тези неща в обществото не отговаря колективът, който мисли за човека, не и властите, които уж имат по-добър поглед и планират всичко централно. Социализмът почива върху погрешна антропология. Там, където човешката личност е изключена като двигателен център на всички обществени жизнени процеси, като наистина може да работи, но повече няма думата, там се разпростира онази мизерия, която е типична за социалистическите общества и икономики. Касае се за това, че стопанството, обществото и държавата трябва да се структурират и организират така, че личностите, гражданите да бъдат и останат същинските действащи лица. Това е възможно само в условията на обществен строй, основан върху частна собственост. Частната собственост трябва да служи на трудещите се, насърчавайки частната инициатива и готовността за труд. Частната собственост не е самоцел, нито средство за обогатяване, а насърчение за хората да работят отговорно, да изпълняват своите лични и социални задължения и активно да участвуват в изграждането на обществото и културата.

Частната собственост е две неща заедно: плод на труда и същевременно първа подбуда и стимул за труд, защото само по този начин човек може да задоволи своите потребности и да гради култура. За повечето хора от доиндустриалното общество частната собственост като плод на труда се подразбира. Който работи усърдно, той постига съответно добър доход в своето стопанство или в своя занаят и осигурява на своето семейство благоприятни възможности за разгръщане. Тогава връзката между личния труд и личната собственост върху добитите чрез стопанска дейност блага е непосредствена.

В днешното общество с разделение на труда вече е невъзможно прякото пресмятане на връзката "личен трудов успех - доход от труда". Заплатите и възнагражденията трябва да се договорят между участващите страни. От една страна те трябва да отговарят на изискването за справедливост, т.е. на принципа за баланс между постижение и съответно плащане, а от друга страна заплатите не бива да застрашават разумното съотношение между потребление и инвестиции. Доходите дават възможност на наемните работници да задоволят своите потребности и да купуват на пазара стоки за потребление. Освен това част от доходите могат да се заделят за спестовни и инвестиционни цели, за натрупване на състояние. По всички правила тук частната собственост също е плод на труда.

Опровергава ли социалната история координацията между труд и собственост с документираните от нея напрежения и противоречия между наемни работници и работодатели още от появата на предприемаческото стопанство с разделение на труда и от времето на функционалното разделяне на труд и капитал в производствения процес? Класовото разделение в икономически и социално развитите страни междувремето в значителна степен е преодоляно. Но как следва да се оцени последователното превръщане на правовата държава в социална държава след Втората световна война? Няма съмнение, че интересите на работодателите и наемните работници са противоположни. И в бъдеще няма да е леко да се намира справедлив баланс, още повече че икономическата структура на постиженията се изменя постоянно, а хората по разбираеми причини са заинтересовани да задържат постигнатите позиции по отношение на заплати и доходи. Противоположните интереси на труда и капитала не следва да се интерпретират като знак за все още съществуващо основно противоречие между труд и собственост.

В енцикликата "Laborem exercens" папа Йоан Павел II. се изказва за отношението между труд и собственост така:

"Учението на Църквата никога не е схващало собствеността като възможна причина за социален контраст в труда. Собственост се придобива предимно чрез труд и за да служи на труда. Това важи особено за собствеността върху средствата за производство. Схващане, което разглежда същите изолирано, като затворен комплекс от собственост, която след това противостои като "капитал" на "труда" или дори го експлоатира, е в противоречие със същността на тези средства и тяхното притежание. Средствата за производство не трябва да се притежават против труда и нито заради самото притежаване, защото единственият мотив, оправдаващ тяхното притежаване - било то като частна собственост, било то като обществена или колективна собственост - е да се служи на труда и чрез това на реализацията на първия принцип на строя, основан на собствеността: предназначението на благата за всички и общото право на тяхното ползване."

От това свързване на труд и собственост произлиза изискването, "че работещият не следва единствено да очаква полагащото се възнаграждение за своя труд. но в самия производствен процес - също и при груповата собственост - по време на работа да има съзнанието че работи в собствена област." (Също там).

На друго място папа Йоан Павел II казва:

"Собствеността върху средствата за производство, както в промишлената, така и в селскостопанската сфера е оправдана, ако служи на полезен труд. Тя става противоправна, ако не се използва производително или служи за възпрепятстване работата на другите, за постигане на печалба, която не произлиза от общото нарастване на труда и общественото богатство, а от неговото потискане, от недопустимата експлоатация, от спекулата и от нарушаване на солидарността в света на труда." (Енциклика "Centesimus annus")

Взаимовръзката между труд и собственост е основополагаща. Дълго време не съществува съмнение, че обезпечаването на човека със стопански блага се осигурява единствено от труда, а не от собствеността, от парите в чорапа или в спестовната каса. Той е главна причина за производително ползване на природните богатства. Това важи за ранната аграрна култура, в която трудът се организира и полага преди всичко в родовите задруги и в съвременното индустриално общество не пакетите от акции и паричните сметки са гаранция за обезпечение и сигурност, а все още трудът, който трябва да се разглежда във връзка със собствеността, с плодовете от труда, с машините, които са собственост. Собствеността върху средствата за производство, капиталът е необходимо условие, но трудът и то квалифицираният труд е същинския източник на стопанската способност за производителност и на благосъстоянието.

Въпросът за частната собственост съставлява крайъгълния камък при преобразуването на досегашния социалистически икономически и обществен ред в социално пазарно стопанство. Основната задача е да се увеличат производството и ефективността на националната икономика, за да се гарантира съществуващото както и преди слабо снабдяване на населението с желаните стоки и услуги. Това зависи - пак подчертавам - от (квалифицирания) труд, от конкуренцията, от постиженията на предприемачите, не на последно място от успешната приватизация на земеделските земи и свободни терени, както и на средствата за производство в различните икономически сектори. Тази мащабна

задача не може да се изпълни от днес за утре, но тя трябва да се приведе в изпълнение и да се осъществява целенасочено. Това включва нарастване у човека на съответно съзнание за основните елементи на едно ефективно стопанство и справедлив социален ред.

10. РАЗЛИЧНИТЕ ОБЛАСТИ НА ОТГОВОРНОСТ

Отдавна се знае, че хората се отнасят по-грижливо с благата, които им принадлежат, отколкото с онези, които са обществена собственост. Въпросът за прахосничеството е особено актуален в обществата, където личната собственост се изтласква в полза на колективната. Работниците в социалистическите страни имат мизерно отношение към средствата за производство; те малко се грижат за поддръжката и запазването им. също толкова малко за възможно най-ефективното им приложение. Но и в страните с обществен ред, основан върху частна собственост, сметни палати непрекъснато критикуват разпиляването на обществени средства.

Обратно на това частният собственик общо взето се стареа да използва пестеливо средствата и се стреми към отговорна предварителна грижа. Във всеки случай той трябва да понесе сам щетите, които не може да прехвърли на друг, ако действа против тези изисквания. Обезпечението означава, че човек не трябва да бъде принуден да живее ден за ден, а в случай на нужда да посегне на; осигуряванията. При днешните условия икономиката трябва; да бъде в състояние да обезпечава хората дори тогава, когато поради атмосферни влияния или други фактори може да възникнат тежки ситуации в снабдяването. Предварителна грижа означава, че не просто се потребява това, което е в наличност. Днес това напр. е случаят, когато, консумативните разходи се форсират без оглед на инвестиционните вложения, когато настоящето поколение, иска да живее за сметка на бъдещите поколения. Нито индивидът или семейството, нито държавата не бива да спекулират със "задлъжняването".

Частна собственост и семейство

Съзнателното предварително обезпечаване играе голяма роля в християнското учение за семейството. Преди всичко то се свързва със семейството. Никое друго социално задължение човек не може да изпълни до такава степен, както грижата за семейството. Много по-силно, отколкото при другите житейски условия тук възниква проблемът, как да се осигури необходимото за семейството жизнено пространство и възможности за развитие, как да се облекчат стартовите шансове на подрастващите за интегриране в обществото. Семейството е мястото, където хората най-рано се учат на отговорно отношение към благата и отрано могат да практикуват това.

Съвременното социално послание на Църквата подчертава значението на частната собственост за семейството:

"Неумолимият природен закон изисква бащата в семейството да осигурява на децата издръжката на живот и всичко необходимо. Природата го упътва да обезпечи и бъдещето на децата, да ги направи годни да посрещнат превратностите на земния живот, да се бранят сами от мизерията..." (папа Льв XIII, Енциклика *Regum novarum*).

Папа Пий XII също съзира в частната собственост "основата за съществуването на семейството" (Обръщение по повод решението на работническия въпрос на 13.6.1943 г.)

Йерархията на компетенциите

Собствеността служи за ясното разграничаване на компетенциите и обхватите на стопанска отговорност. Тя образува основата за прилагането на т.н. принцип на причинителя, който се взема под внимание в дискусиата за опазване на естествената околна среда. Който взема важно икономическо решение, трябва да носи отговорност за произтичащите от това последици със своята собственост и имущество. По такъв начин йерархията на собствеността предотвратява опитите за налагането на съмнителни и рисковани начинания, за налагането на съображения за престиж над изгледите за успех.

Йерархията на компетентностите предотвратява спорове и недоволство, както Тома Аквински посочва, позовавайки се на Аристотел. В една колективистична икономика, където всеки за всичко решава, но никой не носи лична отговорност за последиците, лесно възникват спорове, защото хората имат различни дарби и способности, защото не проявяват еднакво усърдие и готовност за трудови постижения. Когато всички имат думата по еднакъв начин, те биха участвали еднакво и в дохода. Иначе винаги се оказва, че самите работници са заинтересовани от ясно разграничаване на компетенциите в предприятията и малко се интересуват от теоретическите упражнения по "базисна демокрация". Те имат инстинктивна антипатия към модели, при които необходимата компетентност не е обвързана с лична отговорност за погрешни решения и носенето на икономическите последици от тях със собственото имущество.

Основи на размяната и даряването

Редът на стопанското общество, базирано върху частна собственост, позволява постоянна размяна на стоки и услуги. Обратно на това централизирано управляваната икономика, както подсказва и самото й име, пренебрегва процесите на размяна и почива върху административното управление и разпределение на произвежданите стоки и услуги. Хода на размяната не е нещо механично, нещо техническо, затова пазарът като място на протичане на този процес, не бива да се разглежда като място на простия стоков процес, където се уравновесяват предлагането и търсенето. Решаващи са хората, които се срещат на пазара и влизат във връзка помежду си чрез обмен на стоки и услуги. Но това е възможно само там, където те разполагат свободно с тези стоки и услуги, където пазарните събития изпълняват своята социална задача да свързват хората без властови разпореждания, планиране и управление.

Естествено, както с всичко на този свят. и с размяната може да се злоупотреби, като се експлоатират незнанието или слабостта на партньора, при което дори се прави опит да бъде измамен. Това обаче не е аргумент срещу размяната, срещу пазара, срещу собствеността. От това само произтича необходимостта за поддържане на постоянен ред в този процес чрез държавата, но не и принципното поставяне на пазарния ред под въпрос. Социалното християнско мислене рано опознава значението на размяната и стокообмена. Още Теодорет Сирийски посочва, че Бог е разпределил неравномерно богатството и природните блага между народите, за да може чрез стокообмен да завърже връзка на любов между хората от различни страни и раси. Това, че дори средновековното затворено натурално стопанство цени размяната и пазара, сочат не само редица наименования на селища с включена думата "пазар", но и споменът за многобройните местни църковни празници по правило свързани с някой пазар. Най-добър пример за това до каква степен

западат размяната и пазарът, когато собствеността не упражнява социална функция, дават страните от Източния блок. Държавните пунктове за стоки са лош заместител.

Даряването също предполага собственост. "Къде остава възможността да разделиш нещо с другите, ако никой не притежава нищо?... Как може някой да моли и получава и взема назаем, ако няма никой, който да има и дава, включително назаем?" (Климент Александрийски). Колкото и да са важни за нас институциите на социалната държава, те не могат и не трябва да правят излишна личната готовност да се помага на другите и да се прави добро.

11. ПРАВОТО НА ЧАСТНА СОБСТВЕНОСТ

Собствеността изпълнява неотменими обществено-устройствени задачи и гарантира реализацията на общото предназначение на земните блага за всички хора. Достатъчно ли е обаче осъзнаването на тази социална функция на собствеността за нейното обосноваване? В нашето високо технологизирано и организирано общество редом с идеологическите противници на частната собственост се чуват и гласове, изпълнени със съмнение, дали собствеността все още изпълнява тези задачи. Те, обаче поддържат запазването на частно-собственическия ред, докато се отдаде създаването на други институции, които да изпълняват функциите, упражнявани до сега от собствеността, еднакво добре или може би още по-добре и при по-малка опасност от злоупотреба.

От Бога дадена на хората

Въпросът е, дали собствеността, във всеки случай поне текущо, представлява неотменим елемент на функциониращото общество, или в края на краищата е право на свобода, свързано с достойнството на личността като такава. При това трябва да се има предвид, че идеята за правата на човека възниква въз основа на християнското разбиране за човека, но е подета сравнително късно от социалното послание на Църквата. Тома Аквински обосновава частнособственическия обществения ред със социална целесъобразност. Въпросът, дали собствеността би могла да има нещо общо с достойнството на човека, въобще не му идва на ум. Тук следва да се има предвид, че в средновековното мислене не само в случая със собствеността, но и по отношение на другите права на човека и личността е залегнала онази гледна точка, която отличава историята на свободното развитие в ново време. Наистина отразяването на "личността" като "най-съвършеното нещо в цялата природа" ("Summa theologiae" I, 29,3) достига връхна точка, без да се развият правата на личността. От една страна причината за това е в мисленето, свързано с порядъка, който се движи отгоре надолу, от Бога към света, държавата, обществото, семейството. От друга страна причината е относително ненакърнената сфера на личната свобода в обществото и държавата, макар и ограничена от многообразни социални връзки, но по същество неизложена на тоталитарна заплаха. Едва борбата срещу опекунството на абсолютистката държава над човека и преди всичко това на тоталитарните идеологии и властови системи през XIX и XX век спомогна за пробив в областта на човешките права.

Енцикликата "Rerum novarum" на папа Лъв XXI залага върху съзнанието на личността и подчертаване правото на собственост: "Човекът има по природа право на частна собственост".

Четиридесет години по-късно папа Пий XI. подсилва позицията на папа Лъв XIII и теолозите, действащи под ръководството на църковната институция, като заявява "...те единодушно учат, че правото на частна собственост е естествено, дадено от Бога на човека, първо, за да може всеки да се грижи за себе си и за близките си, а от друга страна, за да може чрез тази институция земните блага, посветени от Създателя на човешкото семейство, наистина да изпълнят този свой смисъл и предназначение." (Енциклика "Quadragesimo anno", 1931 г.).

По същия начин вижда връзката и папа Йоан Павел II: "Човек се реализира чрез своя разум и своята свобода и с това поема нещата от този свят като предмети и инструменти и си ги

присвоява. Правото на инициатива и правото на частна собственост намират основа в тази дейност на човека." (Енциклика "Centesimus annus").

Неотделима от личното достойнство на човека

Папа Пий XII, по време на чийто понтификат най-остро изпъква гибелното застрашаване и разрушаване на човека от тоталитарните властови системи на комунизма и националсоциализма/фашизма, е разгърнал по много особен начин същността на християнската социална идея. В тази връзка трябва да се разглежда и неговото учение за собствеността. "Естествено даденото право на ползване земните блага се намира в най-тясна връзка с достойнството на личността и с правата на личността на човека. То дава... на човека сигурната материална основа, която е от изключително значение за изпълнението на неговите нравствени задължения. Защото чрез опазване правото на ползване човек се привежда в състояние да изпълни в законна свобода онези задължения и решения, за които е отговорен непосредствено пред Създателя." (Радиопослание от 1.6.1941 г.).

В енцикликата *Centesimus annus*, публикувана от папа Йоан Павел II по повод 100-годишния юбилей на "*Regum novarum*", се подчертава взаимовръзката между лична свобода и частна собственост: "Човекът, който няма абсолютно нищо, което може да нарече свое и е лишен от всяка възможност да заработи своята издръжка на живот чрез лична инициатива, става напълно зависим от обществените механизми и от онези, които ги контролират. За човека става изключително трудно да опознае своето достойнство като личност."

За папа Пий XII ползването на земните блага по деперсонализиран начин е под човешкото достойнство. Към битието на личността спада именно свободата и самоопределението, които се разпростират и върху областта на ползване на материалните блага, доколкото представляват неотделима предпоставка за развитие на нравствена личност в цялата широта и дълбочина на човешката житейска реализация. За биологическото оцеляване е достатъчно простото потребление, но човекът, който не е само биологическо живо същество, се нуждае от правно разпореждане с богатата, които са негова собственост. Частната собственост му осигурява икономическата независимост, която му позволява да ползва свободно и отговорно останалите лични права.

Признанието на частната собственост "съвпада с признанието на личното достойнство на човека, с признаването на неотчуждаеми права и задължения, които са неразделно вътрешно присъщи на свободната личност и които тя е получила от Бога. Само, който отрича на човека достойнството на свободната личност, може да допусне възможност, в която правото на частна собственост (а следователно и самата частна собственост) може да бъде сменено от някаква система от законни уверения или гаранции на публичното право." (папа Пий XII, Обръщение от 20.05.1948 г.).

"Правото на отделния човек и семейството на собственост е пряко следствие от съществуването на личността, право на лично достойнство, наистина едно право, свързано със социални обязанности; но то не е изключително социална функция." (папа Пий XII, Радиопослание от 14.9.1952 г.).

При собствеността не става въпрос просто за вещи, за куп блага, а за право, за нравствената власт на разпореждане и за дадените с това право неотменими задължения и отговорности на човешката личност при подхода към външните блага и тяхното ползването. Този начин на разглеждане не залага на въпроса, дали едно свободно икономическо общество с частна собственост прави възможна по-висока производителност и с това и по-добро снабдяване на населението, отколкото едно социалистическо общество без собственост върху средствата за производство. Аргументът за ефективност в определени граници е наистина използваем, защото на практика централизираните командно-административни икономики напълно се провалят. И все пак в края на краищата едно такова разсъждение не би могло да убеди, защото прекалено откроява функцията на полезност.

12. ВЗАИМОВРЪЗКАТА НА ИКОНОМИЧЕСКА, КУЛТУРНА И ПОЛИТИЧЕСКА СВОБОДА

Позоваването на личното достойнство и човешките права позволява да се открие значението на собствеността за съвкупната култура, което излиза далеч извън елементарното ситуиране на хората в областта на ползването на материалните блага. Като отчита променените отношения папа Йоан XXIII не само измества акцентите в учението на Църквата за собствеността, но го променя и няма задръжки да продължи размислите на своя предшественик. Той повдига въпроса, "дали при сегашните обстоятелства е загубил валидност и значимост настойчиво отстояваният от нашите предшественици основен общественостопански принцип, че на човека на базата на неговата природа се полага правото да притежава частна собственост и то също и върху средствата за производство."

Папа Йоан XXIII отговоря, че "такова съмнение е напълно необосновано. Правото на частна собственост, вкл. върху средства за производство, важи за всяко време ... впрочем признаването на човешкото право на стопанска частна инициатива би било безпредметно, ако същевременно на човека не се осигури възможността сам да определя и прилага средствата, необходими за упражняване на това право. Както опитът, така и историческата действителност потвърждават това: там, където политическият режим не позволява частна собственост вкл. върху средствата за производство, там практикуването на човешката свобода е съществено ограничено или изцяло липсва. Това доказва: правото на собственост в действителност е опора и същевременно стимул за упражняване на свободата." (Енциклика *Mater et magistra* -1961 г.).

Пасторалната конституция *Gaudium et spes*, приета от Вторият Ватикански събор също спира своето внимание на съществената връзка между стопанска свобода и духовно - политически - културна свобода:

"Частна собственост и известна власт на разпореждане върху външните блага осигуряват безусловно необходимото пространство за организиране на собствена отговорност на личния живот на всеки отделен човек и неговото семейство;

те (*частната собственост и известна власт на разпореждане върху външните блага - б. п.*) трябва да се разглеждат като вид удължаване на човешката свобода;

те също така стимулират поемането на задачи и отговорност;

по този начин те спадат към предпоставките за гражданска свобода."

13. СОЦИАЛНА ОБВРЪЗКА НА СОБСТВЕНОСТТА

Даденото от Създателя на човека лично право на собственост не влиза в противоречие с принципа за общото предназначение, ако ползването на земните блага се осъществява от всички. Изглежда, като че ли правото на частна собственост най-напред е било дадено на отделния човек като индивид, а социалните задължения на собствеността едва по-късно са наложени върху нея от общността, от държавата. В този смисъл е неясен срещания понякога в църковните документи израз "социална ипотека", наложена върху собствеността. В действителност всички намиращи се в собственост блага притежават още отначало едно вътрешно присъщо социално отнасяне и обвързване, тъй като самата човешка личност е начало, носител и цел на обществения живот. Въобще чрез личността и с нея се обосновава нравствения дълг към ближните и общността.

Двойната функция на собствеността

В своята енциклика *Quadragesimo anno* Пий XI критикува теолозите за неправилно интерпретиране учението на Лъв XIII и отбелязва, че те се държат така, като че ли "не оценяват правилно или подлагат на съмнение двойствеността на собствеността, нейната индивидуална и социална страна, нейната същност свързана от една страна с благото на отделния човек и от друга страна с общото благо... Две опасни едностранчивости трябва внимателно да се избягват. От една страна отричането или отслабването на социалната функция на правото на собственост води до индивидуализъм или най-малко клони натам; от друга страна непризнаването или подриването на индивидуалната функция подтиква към колективизъм или поне значително подсилва неговата позиция."

По подобен начин Йоан Павел II разяснява в енцикликата *Laborem exercens*: "Този принцип се поддържа и днес в учението на Църквата, като се различава радикално от програмата на колективизма, прокламирана от марксизма. В течение на десетилетията след енцикликата на папа Лъв XIII ("*Rerum novarum*" - бел. на преводача) принципът се реализира в редица страни на света. Той се различава също така и от програмата на капитализма, която се реализира от либерализма и инспирираните от него политически системи. Във втория случай разликата е в самото схващане за право на собственост. Християнската традиция никога не е разглеждала това право като абсолютно и ненакърнимо. Напротив, тя винаги е разглеждала правото на собственост в по-голямата рамка на общото право на всички върху правото на ползване богатата на сътворението: правото на частна собственост като подчинено на общото право на ползване, като подчинено на предопределянето на богатата за всички."

Ползването на богатата не бива да става индивидуалистично, нито егоистично, то винаги трябва да обхваща ближните. Какво съдържа тази социална задълженост на собствеността, не може да се определи веднъж завинаги. Това се определя от съответните отношения, при които хората живеят и работят заедно. Социалната обвързаност също така е различна, в зависимост от това, дали се касае за потребителски стоки, за земеделски земи и свободни терени, за жилища и къщи, за средства за производства, било то, че са в ръцете на един или няколко собственика, било то, че са собственост на много притежатели на дялове.

Социалната обвързаност на собствеността, особено на потребителски стоки, е особено ефективна във времена на нужда. Според Евангелието е важно морално задължение да се помага на бедстващите, да се дава храна на гладуващите, да се обличат голите. И въпреки

че в напредналата социална държава в тези случаи днес съществува правото на претенция за помощ от общността и да се изпълнява, все пак по принцип на собствениците остава това социално задължение, от което не можеш да се освободиш с плащане на данъци. Впрочем трябва да си припомним стария принцип на моралната теология: в случай на изключително тежко бедствие всичко е общо (*In extrema necessitate omnia sunt communia*).

Многобройните социални заведения, които съществуват в една преуспяваща социална държава, както и дейността на общополезни хуманитарни организации като *Caritas*, не освобождават хората от тяхната лична отговорност към ближните. Това важи и за големите данъкоплатци, които са получатели на големи доходи. Те не могат да се освободят с думите, че със своите данъци са направили достатъчно за страдащите. За съжаление днес е забравена народната мъдрост: "Даването е по-блажено от вземането". Хората с най-високи доходи биха получили вътрешно удовлетворение, ако извън данъците оказват помощ на хора в нужда. И благотворителните сдружения все повече претендират за подкрепа от държавата, вместо активно да подтикват хората към даряване и споделяне на благата, към личен ангажимент в полза на бедстващите. Църквата винаги е подчертавала моралния дълг за споделяне на благата с ближните, към милосърдие и даване на милостиня за бедните. Това задължение съществува и днес. Дългът за милосърдие обаче не бива да се трансформира в принципно резервирано отношение към частната собственост и даже да се представя това съкращаване на социалната отговорност като "християнско". И при помощта за бедните от Третия свят най-важното е, как в тези страни да се подобри и повиши ефективността в ползването на собствените ресурси, как да се квалифицира труда и как да се разпредели справедливо стопанският резултат.

Социалните връзки и задължения имат толкова голямо значение, че не бива да се пренебрегват заради по-голяма ефективност. По правило форсираният стопански растеж е за сметка на малкия човек. Винаги възниква въпросът: Колко жертви може да даде днес работещото поколение, та бъдещите поколения (уж) да живеят по-добре?

За ефективното ползване на природните богатства още Пий XII обръща внимание на необходимите граници, които включват и екологични съображения. "Сигурно има народи, които днес се славят с производителност, чиито нарастващи размери година след година се прославят. Но ако се постига чрез безгранична конкуренция и безскрупулно ползване на собствеността или с деспотична експлоатация на труда и пренебрегване нуждите на отделните хора от страна на държавата, то тя не е здравословна и истинска, тъй като общественото стопанство е йерархична структура от трудови хора, всеки от които има човешко достойнство и свобода. Безмерната експлоатация на истинските ценности на човека обикновено се движи със същото темпо, както експлоатирането на природните богатства, особено на земята, и води рано или късно до разруха" (Слово от 2.6.1948.).

14. СОБСТВЕНОСТ ВЪРХУ ЗЕМЕДЕЛСКИ ЗЕМИ И СВОБОДНИ ТЕРЕНИ, СГРАДИ И ЖИЛИЩА

Човекът не може да живее без земеделска земя и свободни терени. Това се отнася преди всичко за селското стопанство, независимо от това в каква форма се практикува. Това важи и за жилището, което редом с храната и облеклото е една от трите основни потребности на човека. При това земята и почвата не могат да се увеличат. В условията на аграрното общество темата за "народ без пространство" играе по-голяма роля отколкото днес, когато селскостопанските добиви могат значително да нарастват, а световният пазар е в състояние при необходимост да компенсира по-големи трудности в снабдяването на различни части на света.

В случаите, където наличната земеделска земя не се използва по най-добрия начин и поради това не се произвеждат достатъчно хранителни продукти, католическото социално учение насърчава поземлена реформа. При това на първо място не става дума за справедливо Разпределяне на земята, а за необходимото нарастване на ефективността. За съжаление някои поземлени реформи, започнати в Латинска Америка, не постигнаха тази цел. Тъй като прекалено много се мисли за разпределението на земята и твърде малко за подобрена ефективност на използването на земята.

При "приватизиране" на досега колективно ("задружно") използваната земя в източноевропейските страни трябва да се обърне внимание на това да нараства ефективността на селското стопанство, която в сравнение със страните от Европейската общност е много по-ниска. Това не е само въпрос на оборудване на предприятията с модерни машини и тяхната грижлива поддръжка; по-скоро онези, които трябва да станат самостоятелни земеделски стопани, се налага да изучат ноу-хауто, не само как се получава по-висок добив, но и как могат добре да се продават продуктите.

Осигуряването на хората с жилища е голямо предизвикателство. Всеки човек, всяко семейство има нужда от подходящо жилище. Даже в едно благоденстващо общество като това във Федерална република Германия има отделни хора и семейства, чийто доход не достига за заплащане на необходимото жилищно пространство. Затова има помощни фондове, които в такъв случай реагират бързо с финансова подкрепа за плащането на наем.

В източноевропейските страни осигуряването на населението с достатъчни и добре обзаведени жилища е изключително трудно. Причината е не само в това, че държавата значително възпрепятства частния строеж на жилища, а най-вече в недостатъчните възможности за ремонт и саниране на сгради и жилища. Строителната субстанция на много сгради е западнала в застрашителна степен. Няколко показно уредени улици и площади в някои градове не променят цялостното плачевно положение.

Хората в бившите социалистически държави са изразходвали за жилищни цели средно около 5% до 7% от дохода си. Във Федерална република Германия тези цифри са 20% - 25%. Комунистите дълго време представят невероятно ниските наеми като достижение на социализма и заклеймяват отношенията в западните страни като "капиталистически". Ако се вгледаме по-внимателно, наемите в източните страни бяха ниски, защото държавата собственик на терена и сградите, не извършва и най-необходимите ремонти да не говорим за саниране и модернизирание на жилищата. Там, където се строят нови жилища,

качеството е толкова ниско, така че още след няколко години трябва да се извършва сериозен ремонт. Социалистическата държава не полага грижи за достатъчно жилища, а "стопанисва" недостига. Хората, най-често млади семейства, често чакат с години, докато получат жилище.

Ясно е, че наемите и цените на жилищата трябва да се повишат до съответно ниво, ако строителната субстанция не поевтинява и трябва да се провежда саниране. Субвенциите заблуждават гражданите по отношение на действителните цени и разходи.

Много хора се страхуват, дали ако наемите растат ще могат да плащат. Поради това те са против приватизирането на жилищата, като изхождат от това, че наемите биха останали ниски. Те не разбират, че санирането и модернизиранието могат да се извършат, само ако се повишат съответно наемите - независимо, дали жилищата остават държавна собственост или преминават в частно владение. Естествено при приватизирането на жилищата трябва да се създаде закон за защита на наемателите, както беше направено в Германия след Втората световна война доколкото няма достатъчно предлагане на жилища.

15. СОБСТВЕНОСТ ВЪРХУ СРЕДСТВА ЗА ПРОИЗВОДСТВО

Социалните задължения, свързани със собствеността върху средствата за производство са по-различни отколкото при земеделските земи. Те нямат собствена цел, а са помощно средство, за да стане труда на хората по-продуктивен, т.е. за увеличаване на ефективността на човешкия труд и осигуряване на възможно най-доброто снабдяване за населението. В индустриалното общество с разделение на труда всички, които разполагат със съответен доход, се стремят да спестяват, за да направят по този начин възможни нови инвестиции. Така те са полезни и за другите, тъй като създават нови работни места и възможности за заработване на средства.

"Използването на големите доходи за създаване на работни места и възможности за печелене ... трябва да се счита за отлично и превъзходно съвременно проявление на добродетелта и щедростта." (папа Пий XI, Енциклика *Quadragesimo anno*).

"Благата не са предназначени от Бога да се съхраняват без полза и ефективност, не и за това, малцина да се обогатяват от тях изключително и неограничено, а за това да се задоволяват жизнените нужди на всички." (папа Пий XII, писмо от 23.9.1956.).

Предприятията са сърцевината на индустриалното общество. Тук се развиват и класовите противоречия между капитала и труда. Изминават дълги десетилетия, докато стана възможно преодоляването на "капитализмът" и капиталистическото класово общество.

Въпросът за социалната обвързаност в предприятията се насочва към това, какви задължения са свързани със собствеността върху производствения капитал. С пример ще разясним поставения проблем. Може ли собственикът на едно предприятие, ако съответства на неговия общ план да го продаде или затвори по всяко време, както собственикът може да продаде една картина на пазара на предметите на изкуството? Съвсем очевидно в посочените случаи се касае за различна собственост. В случая с предприятието, което трябва да бъде затворено поради недостатъчна рентабилност, от това решение се засяга не само имущественото състояние на собственика, но и хората, които до този момент работят в предприятието и получават заплати за себе си и своето семейство. Колкото повече едно разпореждане с производствения капитал засяга фундаменталните интереси на други хора, толкова повече се поставя въпроса за социалната обвързаност.

От само себе си се разбира, че собствениците на средства за производство не могат да се разпореждат и управляват така, както им хрумне. Собствеността върху едно предприятие само много условно може да се сравнява със собствеността на потребителски блага. Поради това тя подлежи на специална социална обвързаност, чрез която трябва да се защитават правата на сътрудниците. На първо място трябва да се посочат правните разпоредби, които обвързват собственика на средства за производство и предприемача, доколкото той работи не само лично, а назначава и сътрудници. Цялото трудово и тарифно право ограничава областта на разпореждане на собствениците по отношение на техните средства за производство. Разнообразните права на наемните работници за участие в регулирането на личните, социалните и стопански дела са преди всичко защитни права срещу злоупотреба с правото на собственост и разпореждане. Към тях се отнасят тарифните споразумения между профсъюзите и сдруженията на работодателите, разпоредбите на защитата при съкращение, предписанията за заетост на инвалиди и т.н

Наистина тези правила и разпоредби не бива да отиват толкова далеч, че собственикът по принцип да не може да разполага повече със собствеността си. Правилата за участие на наемните работници при вземане на решения, които отиват прекалено далеч, биха довели до това, че способни предприемачи да се откажат от дейността си. Наплашени ще се оттеглят и собственици, които искат да инвестират. И потърпевшите накрая ще са самите наемни работници.

Разнообразни социални обвързвания възникват при разполагане на предприятия в общините, доколкото собствеността на производствено имущество има задължения към местното и регионално общо благо.

Специална проблематика представлява замърсяването на околната среда чрез промишленото производство. Десетилетия наред тази област е твърде пренебрегвана. Междувременно замърсяването на почвата, водата и въздуха с вредни вещества толкова се повиши, че в районите със силно развита индустрия съществува истинска опасност за живота на хората. Към това се отнасят и планините от битови и специални отпадъци, с които с досегашните методи хората не могат да се преборят. В западните страни законодателят и правителството станаха по-активни. Чрез решителни закони и наредби замърсяването на околната среда трябва да се намали до поносима степен и да се предотврати възникването на планини от отпадъци. Наредбите, които в някои промишлени отрасли като химическата промишленост са много строги и водят до големи разходи, спадат също към социалната обвързаност свързана с производствения капитал. Опазването на мирозданието като жизнено пространство на хората е едно от основните предизвикателства и за някога социалистическите страни, които често безогледно са експлоатирали природата.

16. СОЦИАЛНО СПРАВЕДЛИВОТО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА СОБСТВЕНОСТТА

По особен начин социалната ангажираност на собствеността изисква нейното справедливо разпределение. Тя представлява мяра за това, дали общественият строй е в състояние да реализира целта на общото предназначение на земните блага и личното право на ползване. Конкретно това означава, че всички слоеве на народа имат възможност да придобиват и образуват частна собственост и то в рамките на съответната стопанска производителна и добивна сила.

Колкото и много Църквата да защитава правото на собственост, също толкова много тя "се противопоставя на струпване на тези блага в ръцете на относително малко прекомерно богати, докато широките кръгове на народа са осъдени на бедност и недостойно за човека икономическо състояние" (Пий XII, Слово от 7.9.1947.).

Ако собствеността е става за социализма препъни камък, то е заради това, че индустриалното общество с разделение на труда, въпреки че за разлика от аграрното общество произвежда все по-голямо изобилие от продукти, се оказва неспособно под влиянието на неправилни стопанско-либерални представи да разпределя справедливо богатата. Каква е стойността на справедливото разпределение на богатата за християнското социалното мислене се вижда от едно друго изявление на Пий XII:

"Стопанското богатство на един народ не е в изобилието на изброими по своята стойност материални блага, а в това, че то представлява достатъчната материална база за справедливо лично развитие на неговите членове. Ако това не е така или ако това е вярно само донякъде, тогава няма да се постигне истинската цел на националното стопанство. Въпреки изобилието от стоки, излъганият в своите очаквания народ в никакъв случай не е стопански богат, а беден. Там, където справедливо разпределение е действително и трайно постигнато, един народ може да бъде действително здрав и при по-малко количество налични блага." (Послание по радиото от 1.6.1941.).

С това папата сигурно не иска да намали необходимостта от ефективно използване на земните блага, но той равнопоставя справедливостта при разпределението и произведените блага.

Депролетаризиране чрез натрупване на имущество

Въпросът за справедливо разпределение се разпростира върху всички блага, не само върху потребителските. В предприемаческите кръгове и до днес се среща представата, че зависимите работници могат да са доволни в своята страна, ако имат част от произведеното изобилие от потребителски блага, докато средствата за производство е най-добре да са в ръцете на тези, които разполагат с необходимото "ноу-хау". За съжаление и стратегията на профсъюзите не е насочена, с малко изключение, към натрупване на имущество и собственост в ръцете на наемните работници. Те не преследват тази цел дори и тогава, когато се извоюва размер на заплатата, позволяващ на работниците спестяване, а с това и по принцип участие в производствения капитал, каквато е основната мисъл на така наречената "инвестиционна заплата". Застъпваният от профсъюзите в тарифните преговори аргумент за покупателната способност разглежда заплатата по-скоро като чисто

потребителска заплата, отколкото като доход, част от който може да се превърне в частна собственост.

Католическото социално учение още отначалото не оставя съмнение, че по-доброто разпределение на богатата и по-голямото разсейване на собствеността са "двете най-наложителни изисквания в социалната програма на Църквата" (Пий XII, Радиопослание от 11.3.1951.).

В енцикликата *Quadragesimo anno* се прецизира мисълта на папа Лъв XIII в *Reum novarum*, че и работниците чрез своята заплата следва да могат да натрупват състояние и се изисква преодоляването на пролетариата чрез натрупване на имущество."трябва да се работи с пълна мобилизация на силите, та поне в бъдеще новосъздаденото изобилие от блага да се натрупва у заможните кръгове само в справедливо съотношение, а напротив - да се влива в широк поток към работещите на заплата. Целта със сигурност не е, работникът да остави труда - човекът е роден за труд, както птичката за летене - а за да може той чрез пестеливост да увеличава своето имущество, чрез грижливо управление да посреща по-лесно и сигурно нуждите на семейството си и да се освободи от несигурността в съществуването, която е присъща на съдбата на пролетариата; не само обезпечен да посреща обратите в живота, а да има и успокояващата сигурност, че неговите близки няма да останат съвсем необезпечени."

Справедливо разпределение на богатата и широко разсейване на собствеността са най-добрия път за осигуряване вътрешния мир на един народ и за противопоставяне срещу тези, които печелят от недоволството на хората и внушават комплекси на завист. Това важи, както за богатите индустриални нации, така и за тези на значително по-ниско ниво, за развиващите се страни. Общественият ред, основан върху частна собственост, ще бъде толкова по-неоспорим и ще изпълнява структуриращите си задачи в обществото, колкото повече всички слоеве на народа имат участие в собствеността. Колкото по-голям е броят на собствениците и по-широко разсейването на собствеността, толкова по-скоро се раздвижва забележима съпротива срещу политически стремежи враждебни на собствеността.

17. ШИРОКОТО РАЗСЕЙВАНЕ НА ПАРИЧНОТО И ПРОИЗВОДСТВЕНО ИМУЩЕСТВО

В своята енциклика *Mater et magistra* папа Йоан XXIII казва: "По-широко разсейване на собствеността днес е наложително повече от всякога. В увеличаващ се брой страни бързо расте стопанското благосъстояние. При разумно ползване на вече изпробваните подходи няма да е трудно да се направлява икономическото и социалното развитие в тези страни така, че да се улесни и разшири достъпа до частна собственост, напр. до трайни потребителски блага - къщи, парцели, съоръжения за семейна занаятчийска или селскостопанска дейност, до капиталовложения в ценни книжа на големи и гигантски предприятия. В социално и стопански напредналите страни са постигнати радващи резултати в това отношение."

Тук се засягат различни форми на широкото разсейване на собствеността, без действително да се прави разлика между имущество и собственост. По принцип се касае за три области. Най-напред е паричното имущество, което се състои от различни форми на спестяване (спестовна книжка, ценни книжа с твърда лихва, застраховка живот и др. Отделените от дохода пари, вложени в спестовни каси, застрахователни дружества и банки изпълняват важна роля в стопанството, тъй като около една трета от тях е за кредитно финансиране. Формите на спестяване служат за финансиране на скъпи потребителски блага напр. автомобили и да се покриват непредвидени житейски рискове и обрати. След Втората световна война във Федерална република Германия чрез държавата се стимулира натрупването на парично състояние в ръцете на наемните работници.

Много успешно е и държавното насърчаване на спестяването за строеж, което дава тласък за развитие на строителния бранш. Най-вече в селските области и малките градове работниците се възползват от това за построяване или покупка на собствено семейно жилище. Стимулиране на спестяването за строителство е подходящо и за източно-европейските страни, тъй като по този начин по-добре ще се покрива огромната нужда от жилища и същевременно ще се благоприятства стопанската дейност.

Създаването само на парично състояние не е достатъчно. В едно високоразвито индустриално общество, където капиталовложението за едно работно място постоянно нараства, дяловото участие на наемните работници в реалния капитал, в производственото имущество придобива все по-голямо значение. На първо място подходяща форма за това е придобиването на акции. Предпоставка за това е информирането на наемните работници, какви ангажименти има акционерният капитал, какъв валутен риск е свързан с него, какви фактори от организацията на предприятието влияят върху стойността на акцията. По-широкото разсейване на акционерния капитал допринася за поддържане в приемливи граници на спекулативно предизвиканите курсови сринове на борсата.

В Германия редица големи и преди всичко средни предприятия се ориентираха към ежегодно предлагане на своите сътрудници на акции по привилегирован курс и по този начин ги печелят за съдружници. Колкото и похвални да са тези стъпки, общо взето участието на наемните работници в индустриалното производствено имущество не е напреднало много. Също и изместването на държавното стимулиране на спестовността от създаване на парично състояние към участие в производственото имущество, което стана през осемдесетте години, не донесе очаквания успех. Акцентът в създаването на

имущество и в бъдеще Ще е в тарифните партньори, тъй като държавните каси са празни и стимулирането на спестовността за една голяма част от населението е намалено.

Дали дяловото участие на големи слоеве в индустриалното производствено имущество ще напредне в следващите години, зависи не само от тарифните партньори, въпреки че най-вече профсъюзите трябва да преодолеят своята сдържаност и скептицизъм, а също така и от други условия. Не може с чиста съвест да се препоръчва на наемните работници придобиването на акции и подобни права върху имущество дотогава, докато печалбата от тях е толкова много по-ниска от лихвите по безрисковите държавни заеми. Би било глупаво да се влагат пари в капиталовложения, които носят пълния стопански риск и въпреки това дават само половината от дохода, сравнено напр. с федералните съкровищни бонове. Не може едновременно да се заклеймява несправедливото разпределение на богатството при индустриалния производствен капитал и да не се прави нищо за отстраняване препятствията пред разширяване кръга на собствениците.

Ако в Германия своевременно бяха изместени акцентите от създаване на парично състояние към участие в производствения капитал, то това щеше да увеличи пробивната сила на много предприятия, тъй като тогава квотата на собствения капитал щеше да остане по-голяма. Тогава някои предприятия, които всъщност бяха здрави, но страдаха през периода на висока лихва поради високото дялово участие на чужд капитал, щяха да издържат през последните трудни години и работните места нямаше да се изгубят. Участието на наемните работници в производствения капитал е желателно не на последно място поради разпределящото властта действие на широкото разсейване на собствеността. Естествено се предполага, че профсъюзите ще изменят своето отношение към собствениците и съдружниците, които в по-голяма степен ще бъдат самите наемни работници, така че в тях няма да виждат повече "капиталисти".

Дали и доколко наемните работници ще станат съдружници в производствения капитал при изграждането на социално пазарно стопанство в източноевропейските страни зависи от различни условия. За съжаление до сега в Източна Германия не се стигна до това, въпреки относително благоприятните предпоставки. Наемните работници и техните организации по интереси искат възможно най-бързо изравняване на източните със западните заплати без инвестиционен дял със съответно обвързване. От друга страна в Чехия започна такова развитие, при което наемните работници придобиват дялове при приватизиране на големите комбинати. Тези дялове не могат да бъдат консумирани, но в перспектива това е решение, което позволява по-широко разсейване на производственото имущество.

18. УСТРОЙСТВЕНАТА ЗАДАЧА НА ДЪРЖАВАТА

Според католическото социално учение на държавата се пада една задача в сферата на ползване материалните блага, която не може да поеме никоя друга институция. От една страна тя трябва чрез своя правов ред да се погрижи да бъде гарантирано правото на собственост на нейните граждани и то да не бъде застрашавано нито директно, нито индиректно. Във Федерална република Германия защитата на собствеността, и то без да се прави разлика между собственост върху потребителски стоки, собственост върху земеделски земи и свободни терени или върху производствени средства, също и независимо от това, дали се касае за "дребна" или "едра" собственост, е гарантирана от конституцията. В чл. 14 ал. 1 на основния закон се казва: "Собствеността и правото на наследяване са гарантирани. Съдържанието и границите се определят чрез закони."

От друга страна държавата носи и отговорност за това, социалното обвързване на цялата собственост, социалната ангажираност на всеки собственик да не е само изписана на хартия, а действително да се реализира и разпределението на собствеността да се извършва социално справедливо. Обратната страна на медала също е залегнала в конституцията, като в чл. 14 ал. 2 се казва: "Собствеността задължава. Нейното използване трябва същевременно да служи на благо на обществото."

В енцикликата *Quadragesimo anno* папа Пий XI излага правата на държавата по отношение двойствеността на собствеността така. „Работа на държавната власт е да опише подробно задълженията там, където има нужда и те не са определени чрез природен закон. Държавата може -винаги в рамките на естествения и божествения закон - с оглед на действителните нужди за общото благо да разпорежи в подробности, какво могат собствениците по отношение ползването на собствеността си и какво им е забранено ... Естествено държавната власт не следва да действа произволно. Природно даденото право на специална собственост, включително правото на наследяване, трябва да остане винаги недокоснато и ненакърнено, тъй като държавата няма власт да отнеме това право; човекът е по-стар от държавата; също така и човешкото домакинство. Затова още Лъв XIII подчертава, че държавата не бива да подяжда състоянието на своите граждани чрез данъчно обременяване." .

Трайното право на частна собственост и променливите отношения на собственост

И до днес може във вестници и научни разработки да се срещне възгледа, че Църквата, когато защитава правото на собственост, се застъпва за съществуващите имуществени отношения, т.е. за привилегиите на заможните и богатите. Едно такова твърдение не взема предвид, че в основата на християнското учение стои общото предназначение на земните блага и поради това призовава към социално обвързване на собствеността и за ред, основан върху собствеността. То напълно недооценява принципната разлика между право на собственост, което се полага на човека като личност и не се присъжда от държавата, и съответните съществуващи имуществени отношения, които са резултат от разнообразни причини и фактори на влияние, за чието оформяне в смисъла на социалната справедливост в края на краищата носи отговорност държавата. За приемане и благославяне на съществуващите отношения на собственост, ако те са социално несправедливи, не може сериозно да става дума.

Естествено Църквата не може да одобри практики, които директно или индиректно правят правото на собственост илюзорно. Поради това тя е срещу погрешното мнение, често защитавано тъкмо от моралистите, които искат да наказват всяка злоупотреба с намиращи се в собственост блага и всяко нарушение срещу социалния дълг, с отнемане на собствеността.

"Някои защитават несправедливо тезата, че границите на собствеността и нейното морално уредено използване са едни и същи, още по-малко злоупотребата или неизползването на собствеността пораждат обезсилване или загуба на правото." (Енциклика *Quadragesimo anno*).

Чрез злоупотреба със собствеността не се загубва правото върху нея. Жилища, които стоят празни, въпреки Царящата липса на подходящо жилищно пространство, не са основание за оспорване правото на техния собственик или фактически да се унищожи това право. Да се мисли, че в възможно с позоваване на социалните задължения произволно да се манипулира правото на собственост и да се застава над "юридическите формалности", това засяга не само личното достойнство на човека, но и подлага обществения ред на радикална несигурност.

Но уважението към правото на собственост не означава, че напр. в посочения случай нищо не може да се направи. Със сигурност държавата може да принуди хората да използват винаги морално своята собственост, както Църквата успява да постави любещото задължение за помощ само в сърцата. Наистина и за това става дума, държавата, която е отговорна за общото благо, може и трябва да въздейства върху развитието на отношенията на собственост. Държавата трябва да създава правила, които да подтикнат собствениците на празни жилища да ги отдават под наем на приемлива цена и по този начин да се изпълни същинското предназначение на жилищата.

В действителност държавата чрез своите закони и наредби се намесва по разнообразни начини в изграждане отношенията на собственост. Независимо дали става дума за станалите вече почти необхватни правила за строителния и поземления пазар, за предписанията за опазване на околната среда или за достъпа до районите за отдих, за мероприятия за стимулиране на спестовността или за създаване на занаятчийски предприятия, за стопански и структурно-политически мероприятия, винаги оказващи влияние върху имуществените отношения, или за широката област на данъчното законодателство, при което по-специална роля играе принципът на стопанската производителност, а по този начин и социалната ангажираност на доходите и на имуществото.

"Социално-икономическата политика на бъдещето, организиращата дейност на държавата, на общините и професионалните организации ще достигне трайно своята висока цел - една действителна плодотворност на обществения живот и нормален доход на народното стопанство - само, ако се съблюдава и защитава жизнено важната роля на частната собственост в нейното лично и социално значение. Там, където разпределението на частната собственост пречи на постигането на тези цели - което не непременно и не винаги произлиза от разширяването на частното имущество - в интерес на населението държавата би могла да се намеси и да регулира ползването на частната собственост или също така,

ако не може по друг подходящ начин да намери изход, срещу пропорционално обезщетение да извърши отчуждаване." (Пий XII, Радиопослание от 1.9.1944.).

При това държавата винаги трябва да се съобразява с наложителността на задачите и дадените взаимоотношения. В не малко развиващи се страни сигурно е много наложителна аграрна реформа, за да се използва земята продуктивно и населението да се снабдява по-добре. Ако обаче добре замислените аграрни реформи в Колумбия, Перу и Мексико не донесоха очаквания успех, то е заради това, че новото разпределение на земята и вписването в поземлената книга като нови собственици на селяните, до сега зависими от едрите земевладелци, не гарантира продуктивно използване. Това става само ако селяните са способни да стопанисват самостоятелно "предприемачески". Държавата не трябва да изпуска от очи тези предпоставки.

19. "ПРЕРАЗПРЕДЕЛЕНИЕ" В СЛУЖБА НА СОЦИАЛНАТА СПРАВЕДЛИВОСТ?

Но не е ли твърде малко това въздействие на държавата върху оформянето на отношенията на собственост? И не действат ли твърде бавно такива правила там, където положението е бедствено и съществуват явни несправедливости? Тук революционерите не са ли по-добрите адвокати на социалната справедливост, които не се надяват на друг ред в бъдещите отношения, а изискват преразпределение на съществуващите имуществени отношения тук и сега?

Католическото социално учение винаги е отблъсквало преразпределянето като ключ към отстраняване на несправедливостта. "Преразпределянето" засяга вече създадена собственост. Но какво струва една собственост, която може по всяко време да се отнеме! Не може да се премахне несправедливостта, като се сътвори ново безправие. Поради това всички разсъждения се насочват към възникването на ново имущество и нова собственост. И това никак не е малко! В индустриализираните страни всяка година се влагат нето-инвестиции. Това означава, че всяка година в предприятията влизат новообразувани имуществени стойности. Работа на държавната политика е, дали това новосъздадено имущество се влива само в досегашния кръг от собственици или се насочва в по-голяма степен към наемните работници, които досега не са имали производствен капитал. Чрез насърчаване създаването на производствено имущество държавата може и трябва да стимулира едно по-равномерно разпределение. А една такава политика е в състояние да промени дългосрочно настройката на хората и тяхното отношение в тази област в полза на социалната справедливост. Липсата на дългосрочно мислене и търпение са лоши съветници.

Един безшумен, но не по-малко проблематичен път на "преразпределение" могат да бъдат конфискационните данъци. Забележително е, че още енцикликата *Quadragesimo anno* през 1931 г. предупреждава за това. Междувременно все повече държави преминават към затягане на данъчното менгеме. При това данъчната тежест днес трябва да се разглежда във връзка с огромното нарастване на социалните удръжки. Ако за хората в държавата вече не си струва да работят и влагат предприемачески плодове на своя труд, тъй като държавата отнема по-голямата част от тях, тогава това е с нищо неоправдано хладнокръвно отнемане на собственост. Независимо от това, че при тези обстоятелства се развива така наречената "сенчеста икономика", тук се хвърля пясък в движещия механизъм, което не е в полза никому, също и за държавата, за което скандинавските страни могат да изпеят песничка.

Въпроса за отчуждаването на собственост

От цитата на папа Пий XII произтича, че католическото социално учение не изключва по принцип отчуждаването от страна на държавата. Наистина това е свързано с точно определени условия.

- Първо, мярката трябва да е ограничена и не трябва да служи като прикритие за одържавяване или за "социализиране" на важни индустриални браншове и по този начин да се отстранява собствеността върху средствата за производство или чрез

прекален държавен контрол и планиране фактически да се отнеме правото на свободно разпореждане.

- Второ, трябва да се касае за мярка, която заради общото благо е неотложно наложителна. Държавата носи тежестта да докаже на гражданите, че това е "единственото ефикасно средство, да се преустановят злоупотребите, да се предотврати разпиляването на производствените сили на една страна, да се осигури органичният ред на тези сили и да се насочат те към най-доброто за икономическите интереси на нацията." (Пий XII, Слово от 11.3.1945.).
- Трето, съществува задължението за подобаващо обезщетение на собственика.

Ние познаваме мерки на отчуждаване преди всичко в областта на земеделските земи и свободните терени, когато е налице неопровержима нужда на държавата или общините. В правовата държава гражданинът има възможност да протестира срещу това и да поиска проверка, дали посочените основания действително са верни или не. Това е защита срещу лекомислено позоваване на "общото благо".

Вече говорихме за необходимостта и предпоставките за аграрни реформи преди всичко в някои развиващи се страни. Павел VI казва за това следното: "Общото благо изисква понякога отчуждаване на поземлена собственост, ако поради нейните размери, нейното слабо използване или изобщо неизползване, поради нищетата, която изпитва населението поради това, поради значителните вреди, които се нанасят на интересите на страната се възпрепятства пътя към общото благо." (Енциклика *Populorum progressio* (1967))

20. ПРОБЛЕМА ЗА ВЛАСТТА

Енцикликата *Quadragesimo anno* посочва още една заплашваща общото благо възможност а именно че "с пълно право може да се защитава тезата, определени видове блага да се запазят на обществено разположение, тъй като свързаната с тях свръхголяма власт не може да се предаде в частни ръце."

Това изказване на папа Пий XI тогава (1931 г.) е насочено срещу "противоправното обществено господство на собствеността", срещу политическите претенции за власт на икономическите магнати, които напр. в Германия са свързани с кафявата диктатура. След Втората световна война в европейските страни със свободен обществен ред се създават отношения, които вече не допускат такова господство на едрата собственост. Действително властта на собствеността, като всяка власт, която не служи на правото и общото благо, е опасна.

От друга страна изглежда много хора, а и някои правителства, са станали по-предпазливи, като виждат в национализирането и социализирането достатъчно осигуряване срещу власт. Папа Йоан Павел II има предвид полските отношения, когато предупреждава:

"Когато гледната точка на "суровия" капитализъм трябва да бъде подложена на постоянна ревизия с цел реформа със съблюдаване на човешките права. Те трябва да се разбират в най-широкия смисъл и във връзка с труда - трябва при същата гледна точка да се установи, че тези многообразни и така желани реформи не могат да се реализират чрез премахване на частната собственост върху средствата за производство. Тъй като трябва да се вземе предвид, че за едно задоволително социализиране на средствата за производство (капитала) не е достатъчно те просто да се отнемат от ръцете на техните частни собственици. В този случай те само престават да бъдат собственост на една определена група от обществото, на частни собственици, за да станат собственост на организираното общество и по този начин да попаднат под директен контрол и управление на друга група от хора, които, без да бъдат собственици на средствата за производство, чрез своята позиция във властта се разпореждат на всички нива на общонационалното и местно стопанство" (Енциклика *Laborem exercens*)

Икономическата мизерия в социалистическите държави, които силно се различават помежду си по производствени структури, пролича силно през последните години. Компрометираща се е представата, че ако една застрашаваща общото благо власт на собствеността бъде социализирана, респ. национализирана, то тя е овладяна и служи на всички граждани. Прекалено многото скандали в държавните и общински предприятия, предизвикаха нарастване на критичното отношение и скептицизма във всички, които не спадат към облагодетелстваните-функционери или идеолози.

"Ние трябва да обърнем внимание и на това, че стопанските предприятия на държавата или на други публично-правни образувания могат да се поверят само на такива хора, които се отличават с особени специални познания, твърд характер и чувство за отговорност към обществото. Дейността на тези хора трябва да се надзирава строго. В рамките на държавното управление трябва да се предотврати концентрирането на стопанската власт в ръцете на малко хора. Това е несъвместимо с общественото благо." (папа Йоан XXIII, Енциклика *Mater et magistra*).

Пропагандираната от някои страни цел на работническото самоуправление ("лаборизъм") също не успя да се утвърди до сега. Като се изключи Югославия, където даже не може да става и дума за самоуправление, някои експерименти в Германия и Франция (Фото-предприятието Порст, Фабриката за часовници Липп) се провалиха. Опитите да се отнеме на собствеността нейната общест-вено-устройствена функция, да се деградира до чисто собственически и консумативен елемент и да се поставят предприемаческите решения на една "демократична" база, се провалиха. Причината навярно е в това, че вътрешната координация на собствеността, правото на разпореждане и производственото използване на земните блага се разглеждат като вече ненужни или заменими.

Без съмнение модерната социална държава поема все повече задачи - както днес проличава, вече твърде много - и нужните за това средства се увеличават постоянно. Не трябва да забравяме предупреждението на папа Йоан XXIII относно ставащата все по-обхватна публична собственост и да спазваме "непременно принципа на подпомагане". Този, който иска да изключи или предотврати застрашаването на общото благо от властта на собствеността, трябва да направи всичко за широко разсейване на собствеността върху средствата за производство, да предотврати с подходящи средства по-нататъшно концентриране на имуществото, да противодейства на нахлуването на анонимност в процесите на вземане на стопански решения.

Правото на частна собственост днес е съставна част на повечето конституции. То спада към човешките права, които държавата е длъжна да защитава. Частната собственост не е корена на социалното зло. Това, за което става дума, е правилното използване, което трябва да извършват собствениците на благата. Редът основан върху частна собственост, който държавата е длъжна да създаде и осигури, създава нужните свободни пространства за стопански, социални и политически инициативи на гражданите. Свободата е и остава свързана с личната отговорност. Частната собственост не е разрешение за лично обогатяване, тя много повече стои в служба на трудовете хора. Редът основан върху частна собственост трябва да гарантира общото предназначение на земните блага. Ако частната собственост е ангажирана със справедливостта и солидарността, като помага да се преодоляват социалните предизвикателства, тя ще бъде почитана като структура на свободата.

БИБЛИОГРАФИЯ:

Armut, in: Theologische Realenzyklopädie. Bd. 4 Berlin 1979, S. 69 ff.

Beutter, Friedrich, Die Eigentumsbegründung in der Moraltheologie des 19. Jahrhunderts 1850-1900, Paderborn 1971.

Burgbacher, Fritz, Produktivkapital für Jeden. Stuttgart 1971.

Gundlach, Gustav, Die Ordnung der menschlichen Gesellschaft. Bd. I, Köln 1964, S. 493 ff.

Jostock, Paul, Das Sozialprodukt und seine Verteilung. Paderborn o.J. (Schriftenreihe der Arbeitsgemeinschaft Kath.- sozialer Bildungswerke in der BRD. R. 10. H 1).

Leber, Georg, Vermögensbildung in Arbeitnehmerhand. Frankfurt 1964 (Res Novae; Bd. 33).

Messner, Johannes. Das Naturrecht. 4. Aufl., Innsbruck 1960.

Mierheim, Horst und Lutz Wicke, Die Personelle Vermögensverteilung in der Bundesrepublik Deutschland. Tübingen 1978.

Nell-Breuning, Oswald von, Wirtschaft und Gesellschaft. Bd. I u. 3. Freiburg 1956.

Ders., Kapitalismus - kritisch betrachtet. Zur Auseinandersetzung um das bessere "System" (Herderbücherei. Bd. 497), Freiburg i. Br. 1974.

Schilling, Otto, Reichtum und Eigentum in der altkirchlichen Literatur, Freiburg 1908.

Utz, Arthur Fridolin, Freiheit und Bindung des Eigentums. Heidelberg 1949.

Utz, Arthur Fridolin und Groner, Joseph Fulko, Aufbau und Entfall des gesellschaftlichen Lebens. Soziale Summe Pius XII. 3 Bde. Freiburg (Schweiz), 1954 u. 1961.

Willgerot, Hans. a., Vermögen für alle. Düsseldorf 1971 (Schriftenreihe der Ludwig-Erhart-Stiftung. Bd. 2).

МОРАЛНИ И СОЦИАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА СОБСТВЕНОСТТА

Апостол Апостолов

Книгата на проф. д-р Антон Раушер "Частната собственост в служба на трудещите се" е продължение на успешната поредица от преводни издания на Института за социални науки и социална политика "Диалог" - Варна, представящи възгледите на християнското (католическото) социално учение по съществени въпроси на икономическото развитие. След "Стопанството от християнско гледище" от К.Х.Пешке и "Предприемачът" от П.Верхаан на българския читател е представена идеята за социалните функции на частната собственост и произтичащите от това морални задължения на собственика.

Основната теза на автора се развива като полемика между възгледите на либерализма и социализма за характера и ролята на собствеността в обществото. Отричайки крайностите на двете идеологии и обществени практики, проф. д-р Антон Раушер представя и аргументирано обяснява изходната позиция на християнското мислене за собственост, според която земните блага са предназначени за всички хора. Съдържанието на този постулат е доразвит в решението на Втория Ватикански събор⁸, което утвърждава възгледа, че собствеността трябва да се възприеме не само като частно, но заедно с това и като общо благо, което да бъде от полза не само за собственика, но и за други хора.

При доказване на посоченото твърдение, авторът използва както теологически, така и логически аргументи.

Основен теологически аргумент е твърдението, че собственик на Земята е Бог, а човекът управлява земните блага в името на Бог. Но в същото време християнските възгледи оправдават не обществената, а частната собственост. На тази основа възниква въпроса за взаимовръзката между общото ползване на земните блага и частната собственост. Решението на този въпрос се формулира по следния начин - земните блага не са дадени наготово за директно разпределение и потребление. "Само чрез труд от ресурсите възникват стопанските блага, от които се нуждаят хората. Дали тези блага са на разположение в необходимото количество и качество, зависи от трудово-производствения процес."⁹ Използването на този логически аргумент дава възможност да се въведе принципа на справедливостта при разпределението на собствеността върху земните ресурси. Обществен характер има тези блага, които са или природна даденост, или предназначени да служат директно на общественото благо. При всички останали случаи, когато е налице намесата на преобразуващия човешки труд, справедливостта изисква присвояването на тези блага да има частен характер. Това не накърнява общото благо, защото според становището на автора, което напълно споделяме, частната собственост върху средствата за производство и използваните ресурси, е основен фактор за ефективното приложение на човешкия труд. В този смисъл „частната собственост не е самоцел, нито средство за обогатяване, а насърчение за хората да работят отговорно, да изпълняват своите лични и социални задължения и активно да участват в изграждането на обществото и културата"¹⁰.

⁸ Пасторална Конституция, приета на Втория Ватикански събор

⁹ Антон Раушер, Частната собственост в служба на трудовия човек, с. 31

¹⁰ Пак там с. 36

От посочените идеи се прави един твърде съществен извод, а именно, че противоположностите между труда и капитала не следва да се интерпретират като знак за все още съществуващо основно противоречие между труда и собствеността.

При съвременното развитие на обществото основен критерий при избора на форми на собственост е тяхната способност да осигурят възможно най-добрите условия за ефективно производство и справедливо разпределение. Когато говори за справедливост, авторът изключва безпринципното равенство, а изтъква такива елементи като отговорност, предприемчивост, пестеливост, творчество по отношение на собствеността върху средствата за производство и християнско милосърдие при разпределението на произведените блага.

На пръв поглед може да се твърди, че отговорността предприемчивостта и пестеливостта изключват милосърдието в стопанската дейност. От гледна точка на рационализма, в бизнеса господстват точните разчети, икономически интереси и конкуренцията. Единствено поле за изява на милосърдието е социалната дейност на държавата и благотворителността на различните граждански и религиозни организации. Отговор на това привидно противоречие намираме в следната теза на автора: "Собствеността върху средствата за производство, капиталът е необходимо условие, но трудът, и то квалифицираният труд, е същинския източник на стопанската способност за производителността и благосъстоянието."¹¹

При съвременното производство човешките ресурси се превръщат в един от основните фактори на ефективността. Грижите за тяхното целесъобразно и продуктивно използване органически обвързват милосърдието, предприемчивостта, организираността, пестеливостта в единно цяло, от което зависи успеха във всеки бизнес. Днес разширеното възпроизводство на човешките ресурси е определящо условие за икономическото, социалното и културно развитие на обществото. Известиането в това възпроизводство създава един нов тип индустрия, която не би могла да се развива без съвременната реализация на християнските морални ценности. Възниква потребността от установяване на такъв вид разпределение на собствеността, което да осигури възможността: всички слоеве на народа да придобиват и образуват частна собственост; да се ограничи конкуренцията на собствеността; притежаваните блага да осигуряват достатъчна материална база за справедливо лично развитие на членовете на обществото.

Друга важна тема в книгата на проф. д-р Антон Раушер е правото на собственост. Този въпрос е представен по следния начин: "дали в съвременното високотехнологизирано общество собствеността продължава да играе основна общественно-устройствена функция или са необходими други институции". Отговорът на този въпрос се търси в интерпретациите на един от принципите на християнското социално учение "човекът има по природа право на частна собственост". Този принцип се развива последователно от папа Пий XI и папа Йоан Павел II, който дава следната формулировка: "Човек се реализира чрез своя разум и своята свобода и с това поема нещата от този свят като предмети и инструменти и си ги присвоява. Правото на инициатива и правото на частна собственост намира основа в тази дейност на човека". Тези идеи насочват развитието на отношенията на собственост към такива форми които дават възможност на човека, чрез притежаването на определени ресурси, да изгради материалната база за развитие на своето лично

¹¹ Пак там с. 39

достойнство, свобода и хуманизъм. На тази основа Католическата църква поощрява всички форми, които позволяват участие на работниците в собствеността на предприятието. Според автора, който е учен и католически духовник, това е основна предпоставка за преодоляване на пролетариата чрез натрупване на имущество.

Този процес се задълбочава при прехода от индустриален към постиндустриален (информационен) тип общество, където неимоверно нараства ролята на интелектуалния капитал. На тази основа Р. Дарендорф, Ч. Милс, Д. Бел, а след тях и много други учени пишат за възникването на една нова класа, която според Ф. Махлуп е ориентирана към оперирането с информация и знания; фактически е независима от собствеността на средства и условия за производство; високо мобилна; стреми се към дейности, откриващи широки възможности за самореализация и самоизява. Знанията, които определят съдържанието на интелектуалната собственост, изграждат нова, неразрушима връзка между частната и публичната собственост. Научните постижения са публично благо, но то може да бъде присвоено от индивида само по пътя на продължително образование и развитие на заложения в него умствен потенциал и никога посредством експроприация.

Проф. д-р Антон Раушер изтъква принципната позиция на християнското (католическото) социално учение, което винаги е отблъсквало преразпределението като ключ към отстраняване на несправедливостта, защото това означава да се замени една несправедливост с друга. Реализацията на посочения принцип дава приоритет на правото на собственост и поставя задачата за изпълнение на такива стимулиращи програми от държавата, които да стимулират ползотворното употребяване на собствеността.

"Според католическото социално учение на държавата се пада една задача в сферата на ползване материалните блага, която не може да поеме никоя друга институция. От една страна тя трябва чрез своя правов ред да се погрижи да бъде гарантирано правото на собственост на нейните граждани и то да не бъде застрашавано нито директно, нито индиректно"¹². От друга страна държавата носи отговорност и за социалната ангажираност на собствеността.

Обществената практика в България и другите постсоциалистически страни доказва вредните последици от осъществяването на реформи, съпроводено с погазване моралните норми на икономическата етика. Ето защо книгата на проф. д-р Антон Раушер "Частната собственост в служба на трудещите се", е добре аргументирано внушение за преориентация на общественото ни развитие към повече социалност и морал.

Авторът:

Доц. д-р Апостол Апостолов

е ръководител на катедра „Философски науки“

и зам. ректор на Икономическия университет - Варна

¹² Пак там с. 65